

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ

ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

Τμήμα Κοινωνικής και Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

Ευρωπαϊκή Κοινωνική Πολιτική

**Ο εξευρωπαϊσμός της εθνικής πολιτικής για το περιβάλλον
στην Ελλάδα και η σχέση της με την κοινωνική πολιτική:
θεσμική εξέλιξη, διοικητική ανεπάρκεια και έλλειμμα
εφαρμογής**

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Βασίλειος Βλάχος

Τριμελής εξεταστική επιτροπή:

Δημήτριος Βενιέρης, Καθηγητής, επιβλέπων

Ανδρέας Φερόνας, Επίκουρος καθηγητής, μέλος

Μαρίνα Αγγελάκη, Επίκουρη καθηγήτρια, μέλος

Κόρινθος 2020

© 2020

Βασίλειος Βλάχος

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος, All Rights Reserved

βάσει του Ν2121/93 (Φ.Ε.Κ. Α25).

Η χρήση κάθε υλικού με κατοχυρωμένα πνευματικά δικαιώματα (Copyright) προϋποθέτει γραπτή άδεια του ιδιοκτήτη των δικαιωμάτων.

Το σύνολο των λέξεων: 16.787

Περιεχόμενα

Περίληψη.....	4
Abstract	5
Λέξεις-κλειδιά.....	6
Εισαγωγή: Έννοιες, Μεθοδολογία και Οργάνωση Περιεχομένων.....	6
Κεφάλαιο 1. Θεωρητική Προσέγγιση του Εξευρωπαϊσμού.....	8
1.1. Η έννοια του εξευρωπαϊσμού. Ο εξευρωπαϊσμός στην περίπτωση της Ελλάδας	8
1.2. Μηχανισμοί, αποτελέσματα και αδυναμίες του εξευρωπαϊσμού	9
Σύνοψη κεφαλαίου 1	11
Κεφάλαιο 2. Η κοινωνική πολιτική σε συνάρτηση με το περιβάλλον	12
2.1. Η κοινωνική πολιτική και η σχέση της με την περιβαλλοντική πολιτική.....	12
2.2. Πως μπορεί να συνδυαστεί η κοινωνική και η περιβαλλοντική πολιτική	17
Σύνοψη κεφαλαίου 2	20
Κεφάλαιο 3. Το Έλλειμμα Εφαρμογής και η Περίπτωση της Ελλάδας.....	21
3.1. Το έλλειμμα εφαρμογής στην περίπτωση της Ελλάδας	21
3.2. Παράγοντες ευθύνης για το έλλειμμα εφαρμογής.....	23
Σύνοψη κεφαλαίου 3	26
Κεφάλαιο 4. Η Θεσμική Εξέλιξη και τα κύρια Χαρακτηριστικά της Ευρωπαϊκής Πολιτικής Περιβάλλοντος	27
4.1. Γέννηση και εξέλιξη της ευρωπαϊκής πολιτικής περιβάλλοντος	27
4.2. Περιβαλλοντική διακυβέρνηση και εργαλεία πολιτικής	30
Σύνοψη κεφαλαίου 4	33
Κεφάλαιο 5. Θεσμική εξέλιξη και κύρια χαρακτηριστικά της εθνικής πολιτικής περιβάλλοντος.....	34
5.1. Γέννηση και εξέλιξη της εθνικής πολιτικής περιβάλλοντος.....	34
5.2. Οι παράγοντες της εθνικής πολιτικής περιβάλλοντος και η επιρροή της ΕΕ	38
Σύνοψη κεφαλαίου 5	42
Κεφάλαιο 6. Εφαρμογές περιβαλλοντικής πολιτικής στην Ελλάδα	43
6.1. Τα σημαντικότερα εμπόδια για την ανάπτυξη των ΑΠΕ στην Ελλάδα. Η περίπτωση των ΑΠΕ στη νότια Εύβοια	43
6.2. Η ηλικιακή κοινωνική πολιτική στην Ελλάδα.....	46
Σύνοψη κεφαλαίου 6	49
Συμπεράσματα	50
Βιβλιογραφία	52
Ιστοσελίδες.....	60

Περίληψη

Η συγκεκριμένη διπλωματική εργασία εξετάζει την επιρροή της εθνικής πολιτικής περιβάλλοντος από τις ευρωπαϊκές οδηγίες και νόμους, ερευνά τους παράγοντες που ευθύνονται για την ελλιπή εφαρμογή και συνδέει την περιβαλλοντική και την κοινωνική πολιτική βάσει κοστολογημένων προτάσεων περιβαλλοντικής κοινωνικής πολιτικής, όπως είναι η ηλικιακή κοινωνική πολιτική της Greenpeace Ελλάδας.

Η τυπική και πρακτική υλοποίηση είναι το σημαντικότερο εργαλείο για την αξιολόγηση του ποσοστού ευρωπαϊκής σύγκλισης των κρατών-μελών. Χωρίς την πλήρη εφαρμογή των κοινοτικών οδηγιών, δεν συντελούνται μεταβολές στις παγιωμένες αντιλήψεις και συμπεριφορές εντός της Ελλάδας. Παρ' όλου που η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει τους τρόπους ως ένα σημείο να επιβάλλει οριζόντιες πολιτικές προς όφελος των κρατών-μελών, εντούτοις η Ελλάδα ταξινομείται στις χώρες που συγκλίνουν με τον πιο αργό ρυθμό σε αυτές τις πολιτικές. Αν και συμπληρώνονται σχεδόν 50 χρόνια συμμετοχής στην ευρωπαϊκή κοινότητα, η σύγκλιση της διοίκησης στις πολιτικές περιβάλλοντος είναι παθητική.

Τα συστημικά χαρακτηριστικά της Ελλάδας στον τομέα του περιβάλλοντος σηματοδοτούνται από προβληματική υλοποίηση και η κακή απόδοση. Η έλλειψη πολιτικής βούλησης, εξαιτίας του πολιτικού κόστους εφαρμογής των κοινοτικών οδηγιών, είναι ο κυριότερος ανασταλτικός παράγοντας σύγκλισης. Αν και υπήρξαν κυβερνήσεις πρόθυμες να τηρήσουν τις ευρωπαϊκές δεσμεύσεις, η έρευνα κατέδειξε ότι η βούληση δεν αρκεί για την επίλυση των προβλημάτων στον τομέα του περιβάλλοντος.

Η εικόνα που αποκομίσαμε από την έρευνά μας, απεικονίζει μια διαρκή ένταση ανάμεσα στις ευρωπαϊκές δεσμεύσεις και τις παραδοσιακές ελληνικές πρακτικές. Μία σαφής βελτίωση της εφαρμογής παρατηρήθηκε στα τελευταία χρόνια των μνημονίων αλλά είναι αμφίβολο το πόσο θα διαρκέσει διότι χωρίς την ολοκλήρωση σημαντικών εργαλείων διοίκησης και ελέγχου (Κτηματολόγιο, Δασολόγιο κλπ), τα παράθυρα για διαφθορά, ελλιπή εφαρμογή κλπ παραμένουν ορθάνοιχτα.

Τέλος, από την έρευνα διαφαίνεται ξεκάθαρα ένα κίνημα από διάφορους φορείς ως προς την κοινωνική περιβαλλοντική πολιτική, το οποίο όμως πρέπει να υποστηριχθεί και από τη διοίκηση και το κρατικό μηχανισμό. Λαμβάνοντας ερεθίσματα από εφαρμογές σε άλλες χώρες, φορείς και πολίτες καταθέτουν και

εφαρμόζουν κοινωνικές περιβαλλοντικές πολιτικές οι οποίες είναι κοστολογημένες και δεν βρίσκονται στη σφαίρα της φαντασίας. Αντίθετα αποτελούν απτά παραδείγματα τα οποία με την αντίστοιχη υποστήριξη μπορούν να γενικευθούν και να γιγαντωθούν.

Abstract

This thesis examines the impact of European directives and norms on the national environmental policy, investigates the factors responsible for the implementation deficit and links the ecological and the social policy based on costed proposals, such as Greenpeace's age social policy in Greece.

The formal and practical implementation is the most crucial tool for assessing the Europeanisation of public policies. Without the full implementation of the European Directives, there will be no change in the established perceptions and behaviours within Greece. Although the European Union has, up to a point, ways to impose extended policies for the benefit of member states, Greece is still ranked among the countries that converge at the slowest pace in these policies. Although 40 years have passed of (Greece's) involvement in European institutions, the administration's response to the environmental policies is passive.

Greece's systemic environmental features are marked by problematic implementation and poor performance. The political cost of implementing European directives lead to the absence of the political will, which is the main deterrent factor to convergence. Even though there have been governments willing to comply with European commitments, research has shown that the intention is not enough to solve environmental problems.

The picture we obtained from our research illustrates a continuing tension between European commitments and traditional Greek practices. A definite improvement in implementation has been observed in the recent years of the memorandum. However, it is doubtful how long it will last because without the completion of essential management and control tools (Land Registry, Forestry, etc.), there is always the possibility for corruption, poor implementation etc. to occur.

Finally, the research clearly shows a movement made by various bodies about social-environmental policy, which, however, must be supported by the administration and the state authorities. By receiving stimuli from relevant applications in other countries, institutions and citizens are filing and implementing social-environmental policies

which are costed and not in the realm of imagination. On the contrary, they are tangible examples which can, with the corresponding support, be generalized and enlarged.

Λέξεις-κλειδιά

εξευρωπαϊσμός, πολιτική περιβάλλοντος, ηλιακή κοινωνική πολιτική, ΑΠΕ

Εισαγωγή: Έννοιες, Μεθοδολογία και Οργάνωση Περιεχομένων

Αντικείμενο της έρευνας

Η συγκεκριμένη ερευνητική εργασία αναφέρεται στον εξευρωπαϊσμό με μινιμαλιστική έννοια (Featherstone 2003: 3, Heritier 2001: 3). Εξευρωπαϊσμό ονομάζουμε την επιρροή της ΕΕ στην εθνική πολιτική, καθώς επίσης αυτό που εξετάζεται είναι η εσωτερική ανταπόκριση στις άμεσες ή έμμεσες πιέσεις που ασκούνται στο εθνικό πλαίσιο από την ανάπτυξη πολιτικών και θεσμών στο ευρωπαϊκό επίπεδο. Το βασικό αντικείμενο της εργασίας είναι η μελέτη των περιβαλλοντικών πολιτικών και της Ευρωπαϊκής Κοινωνικής Πολιτικής εστιάζοντας σε βασικές πτυχές τους. Ο όρος Ευρωπαϊκή Κοινωνική Πολιτική αναφέρεται στη διαμόρφωση της υπερεθνικής κοινωνικής πολιτικής στην Ευρώπη από δύο οργανισμούς, την Ευρωπαϊκή Ένωση και Συμβούλιο της Ευρώπης (Βενιέρης 2013: 191).

Συνεπώς τα ερευνητικά ζητούμενα της εργασίας συνοψίζονται στις παρακάτω ερωτήσεις:

1. Ποιος ο βαθμός που οι ευρωπαϊκές πιέσεις και επιρροές έχουν οδηγήσει σε μεταβολές στο περιεχόμενο, τις δομές και το ύφος της πολιτικής στην Ελλάδα;
2. Ποια σχέση μπορεί να υπάρξει μεταξύ περιβαλλοντικής και κοινωνικής πολιτικής; Είναι πρακτικά εφαρμόσιμες οι προτάσεις για κοινωνική περιβαλλοντική πολιτική όπως το project της Greenpeace «Η ηλιακή κοινωνική πολιτική στην Ελλάδα»;

3. Υπάρχουν διαφορές μεταξύ θεωρητικού/νομικού ευρωπαϊκού υποβάθρου και πρακτικής εφαρμογής στην Ελλάδα στον τομέα της πολιτικής για το περιβάλλον;
4. Ποιες εφαρμογές περιβαλλοντικής κοινωνικής πολιτικής υπάρχουν στην Ελλάδα;

Αιτιολόγηση επιλογής θέματος και μεθοδολογία

Η συγκεκριμένη εργασία ασχολείται με την επιρροή της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης στην εθνική πολιτική περιβάλλοντος, μέσω του εξευρωπαϊσμού των θεσμών και πολιτικών. Επιλέγεται δηλαδή να διερευνηθούν οι μεταβολές που γίνονται στο εθνικό πλαίσιο της συγκεκριμένης πολιτικής, καθώς και τις κύριες μεταβλητές που καθορίζουν το αποτέλεσμα της υλοποίησης. Η Ελλάδα αποτελεί μια χώρα που, η διερεύνηση της διαδικασίας του εξευρωπαϊσμού έχει έντονο θεωρητικό και εμπειρικό ενδιαφέρον για δύο κυρίως λόγους: α) πρόκειται για μία χώρα με πολλές ιδιαιτερότητες και προβλήματα, β) η συμμετοχή της χώρας στην ΕΕ και η πορεία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Η βιβλιογραφία για το πρόβλημα του ελλείμματος εφαρμογής, συνδέεται άμεσα με του εξευρωπαϊσμού.

Χρησιμοποιώντας τεκμηριωμένες και κοστολογημένες προτάσεις σοβαρών φορέων, θα αξιολογήσουμε τη δυνατότητα πραγματοποίησης και την ωφέλεια από την υιοθέτηση και εφαρμογή τέτοιων πρωτοβουλιών οι οποίες μπορούν να χαράξουν νέους δρόμους στη συμπόρευση περιβαλλοντικών και κοινωνικών πολιτικών. Θα γίνει προσπάθεια σύνδεσης των περιβαλλοντικών πολιτικών με τις κοινωνικές πολιτικές που εφαρμόζονται στην Ελλάδα (Γρηγορίου κ.α. 2019). Παρά την φαινομενική ασύνδετη δομή τους, θα καταδείξουμε ότι έχει εφαρμογή μια σύνδεσή τους προς όφελος της χώρας.

Οργάνωση περιεχομένων

Στο **πρώτο κεφάλαιο** μελετάται σε θεωρητικό επίπεδο η έννοια του εξευρωπαϊσμού (μηχανισμοί, αποτελέσματα, αδυναμίες) καθώς και τον εξευρωπαϊσμό στην περίπτωση της Ελλάδας.

Στο **δεύτερο κεφάλαιο** εντάσσεται το ερώτημα του πώς μπορεί να συνδυαστεί η κοινωνική με την περιβαλλοντική πολιτική καθώς και ποια σχέση μπορεί να υπάρξει μεταξύ τους.

Στο **τρίτο κεφάλαιο** αναλύεται το έλλειμμα εφαρμογής που παρατηρείται στην Ελλάδα καθώς και οι παράγοντες που το επηρεάζουν αλλά και το διατηρούν.

Στο **τέταρτο κεφάλαιο** αναφέρεται η εξελικτική πορεία της Ευρωπαϊκής Πολιτικής για το περιβάλλον καθώς και τα θεσμικά εργαλεία για την ενσωμάτωση αυτής από τα κράτη μέλη

Στο **πέμπτο κεφάλαιο** αναπτύσσονται η θεσμική εξέλιξη και τα κύρια χαρακτηριστικά της ελληνικής πολιτικής περιβάλλοντος στις αντίστοιχες χρονικές περιόδους που έλαβαν χώρα.

Στο **έκτο κεφάλαιο** μελετώνται πρακτικές εφαρμογές της πολιτικής περιβάλλοντος στην Ελλάδα καθώς και με μία κοστολογημένη και τεκμηριωμένη σύμπραξη κοινωνικής και περιβαλλοντικής πολιτικής.

Η παρούσα ερευνητική εργασία ολοκληρώνεται με τα συμπεράσματα, όπου παρουσιάζονται τα σημαντικότερα θεωρητικά και εμπειρικά πορίσματα, με μια αναφορά στην περιβαλλοντική κατάσταση στην Ευρώπη και την Ελλάδα. Τέλος, παρατίθενται κάποιες γενικές κατευθύνσεις για τη βελτιστοποίηση της κατάστασης στην Ελλάδα.

Κεφάλαιο 1. Θεωρητική Προσέγγιση του Εξευρωπαϊσμού

1.1. Η έννοια του εξευρωπαϊσμού. Ο εξευρωπαϊσμός στην περίπτωση της Ελλάδας

Σύμφωνα με πολλούς μελετητές (Featherstone και Radaelli 2003, Radaelli και Pasquier 2008: 35 κ.α.), δεν πρέπει να ταυτίζεται η έννοια του εξευρωπαϊσμού με τη σύγκλιση των κρατών-μελών και την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση. Σαφώς το νόημά του είναι διαφορετικό της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης (Radaelli 2003: 29).

Από τα παραπάνω γίνεται σαφές ότι η έννοια του εξευρωπαϊσμού παρουσιάζει «σύνθετη οντολογία» (Featherstone και Παπαδημητρίου 2010: 55). Ο εξευρωπαϊσμός, υποστηρίζουν οι Featherstone και Παπαδημητρίου (2010: 55), είναι η δέσμευση που κάθε κράτος μέλος προς την ΕΕ που απορρέει από τη συμμετοχή του σε αυτή, σε σχέση και με την ιδιαιτερότητά του. Επομένως, η διαδικασία της μετάβασης δύναται να έχει διττή πορεία. Συγκεκριμένα, μπορεί να προέρχεται από την ΕΕ προς το κράτος-μέλος («άνωθεν») είτε από το κράτος-μέλος προς την ΕΕ («κάτωθεν»)» (Μανώλης 2016: 379). Ένας από τους μελετητές ο Ladrech (1994), διατυπώνει ότι, η διαδικασία του εξευρωπαϊσμού ανακατευθύνει το μίγμα της πολιτικής μέσω της οικονομικής δύναμης της ΕΕ καθώς και μέσω των πολιτικών εθνικών αποφάσεων. Ο ορισμός του Radaelli (2003: 30) στηρίζεται σε πιο σφαιρική προσέγγιση, υποστηρίζοντας ότι ο εξευρωπαϊσμός αφορά στο συνολικό πλέγμα πολιτικές και δομών που διαμορφώνονται στην ΕΕ και στη συνέχεια ενσωματώνονται στα κράτη-μέλη. Ο συγκεκριμένος ορισμός είναι χρήσιμος, γιατί παρουσιάζει τον εξευρωπαϊσμό ως θεσμική και πολιτική αλλαγή (Λαδής 2007: 43).

Σύμφωνα με τον Μανώλη (2016) ο εξευρωπαϊσμός στηρίζεται σε δύο κατευθύνσεις. Από τη μία υπάρχει η κατεύθυνση που υποστηρίζει ο Caporaso (2008: 33) η οποία ακολουθεί την «άνωθεν» κατεύθυνση, όπου ο εξευρωπαϊσμός προσδιορίζεται ως η ευρωπαϊκή επιρροή στα κράτη-μέλη κατά την οποία η πίεση της ΕΕ οδηγεί σε αναμοχλεύσεις στο εθνικό επίπεδο. Στις αναμοχλεύσεις συμπεριλαμβάνονται η άρνηση για αλλαγές και η μη συμβατότητα μεταξύ ΕΕ και κράτους.

Η άλλη κατεύθυνση προτείνεται από τους Radaelli και Pasquier (2008: 40 – 41), η οποία ακολουθεί την αντίθετη κατεύθυνση («κάτωθεν»). Το κράτος ασκεί επιρροή στην ΕΕ, αλλάζει τους κανόνες και στη συνέχεια η ΕΕ επιβάλλει καθολικά σε όλα τα κράτη-μέλη τον ίδιο κανόνα. Έτσι δίνει βάση στους κυβερνώντες των κρατών και στο μίγμα της πολιτικής που εφαρμόζουν σε σχέση με την επιρροή που ασκούν στην ΕΕ, η οποία στη συνέχεια επιστρέφει στα κράτη-μέλη. (Μανώλης 2016, Radaelli και Pasquier 2008).

1.2. Μηχανισμοί, αποτελέσματα και αδυναμίες του εξευρωπαϊσμού

Οι μηχανισμοί του εξευρωπαϊσμού καταδεικνύουν το «πώς» οι ευρωπαϊκές πολιτικές, επιρρεάζουν την πολιτική του κράτους-μέλους (Vink και Graziano 2008: 12). Είναι δηλαδή οι διαδικασίες με τις οποίες μπορεί να επέλθει αλλαγή στην εθνική πολιτική του κάθε κράτους-μέλους. Οι Knill και Lehmkuhl (2002: 255), στην μελέτη τους, αναφέρονται στη προσπάθεια για ταύτιση των θεσμών, στην επιρροή προς το κράτος-μέλος και στη δημιουργία ευκαιριών στο εσωτερικό του.

Ο πρώτος μηχανισμός είναι η «θεσμική συμμόρφωση», κατά τον οποίο η ΕΕ επιτάσσει συγκεκριμένο μοντέλο πολιτικής. Σε αυτή την περίπτωση, οι ευρωπαϊκές πολιτικές δεν επιδέχονται αλλαγές και δεσμεύουν τα κράτη μέλη να νομοθετήσουν τα σχετικά νομικά εργαλεία, ώστε να συγκλίνουν με τις απαιτήσεις της ΕΕ. Οι κοινοτικές οδηγίες προσανατολίζονται στην αλλαγή των ήδη υπαρχόντων εθνικών νόμων και παλυσίων (Knill και Lehmkuhl 2002: 258). Συνεπώς, η παρουσία συγκεκριμένου ευρωπαϊκού μοντέλου πολιτικής αυξάνει στα κράτη μέλη την πίεση για προσαρμογή.

Στην πράξη όμως τα παραπάνω δεν σημαίνουν και αυτόματη μεταβολή. Οι Knill και Lehmkuhl (2002: 260 κε) επικεντρώνονται στο πόσο ταιριάζει η πολιτική της ΕΕ με την εθνική πολιτική. Η πραγματική προσαρμογή προς τις ευρωπαϊκές πολιτικές εξαρτάται από τη στήριξη των εθνικών κυβερνήσεων, καθώς και στην πολιτική και οικονομική αντοχή των κυβερνώντων που επιχειρούν ταύτιση με τις πολιτικές της ΕΕ. Το συμπέρασμα είναι ότι η μέτριας έντασης πίεση αποδίδει καρπούς ενώ η βίαιη ή επιτακτική εφαρμογή αυξάνει τις αντιδράσεις και απομακρύνει το κράτος-μέλος από το ζητούμενο.

Ο δεύτερος μηχανισμός είναι η επιρροή προς το κράτος-μέλος με σκοπό τη θεσμική αλλαγή (Radaelli 2003: 40). Έτσι μπορούν να επιρρεάσουν τις προτιμήσεις των κυβερνώντων και να οδηγήσουν τελικά σε θεσμικές μεταβολές. (Knill και Lehmkuhl 2002: 258). Οι ευρωπαϊκές πολιτικές που βασίζονται σε αυτόν τον μηχανισμό εξευρωπαϊσμού επιζητούν ευρεία στήριξη στο εσωτερικό των χωρών για να μπορέσουν να αποδώσουν (Knill και Lehmkuhl 2002: 259).

Ο τρίτος μηχανισμός είναι η δημιουργία ευκαιριών στο εσωτερικό μιας χώρας κατά την οποία όμως οι ευρωπαϊκές δεσμεύσεις οδηγούν στη διατάραξη των εθνικών ρυθμίσεων. Ο συγκεκριμένος μηχανισμός εμποτίζεται από συγκεκριμένη λογική. Οι ευρωπαϊκές πολιτικές δημιουργούν αφενώς περιορισμούς και αφετέρου νέες ευκαιρίες στις εθνικές κυβερνήσεις και κατά συνέπεια στους πολίτες των κρατών-μελών. Έτσι

αποσκοπούν στην επικράτηση συγκεκριμένης ομάδας συμφερόντων που είναι φίλα προσκείμενη, διότι στην αντίθετη περίπτωση έχουμε τελείως αντίθετα αποτελέσματα.

Ένα σημαντικό πρόβλημα του εξευρωπαϊσμού το οποίο προβάλλεται από πολλούς μελετητές σχετίζεται με το πόσο μετρήσιμα είναι τα αποτελέσματα και πως μπορεί να γίνει αυτό (Radaelli και Pasquier 2008, Haverland 2008, Jordan και Liefferink 2002, Giuliani 2003). Σαφώς αυτό είναι ένα δυσεπίλυτο πρόβλημα, καθώς ο εξευρωπαϊσμός εξελίσσεται χρονικά και διαδικαστικά, δεν είναι κάτι σταθερό ή παγιωμένο πράγμα, όπου υπάρχει δράση και ανάδραση, πίεσης και αντίδρασης. (Radaelli 2003: 48). Επομένως, τα αποτελέσματά του μπορεί να είναι εφήμερα και πολλές φορές ανατρεπόμενα (Featherstone και Παπαδημητρίου 2010: 55). Οι περισσότεροι ερευνητές διακρίνουν τέσσερα αποτελέσματα του εξευρωπαϊσμού: αδράνεια, απορρόφηση, μεταλλαγή και συρρίκνωση (Boerzel 1999, Cowles κ.ά. 2001, Heritier και Knill 2001, Featherstone και Radaelli 2003, Μανώλης 2016).

Με βάση τα παραπάνω, τα αποτελέσματα του εξευρωπαϊσμού τυποποιούνται ως εξής:

1) Αδράνεια: Δεν επέρχεται καμία διαφοροποίηση στο μίγμα της πολιτικής.

2) Απορρόφηση: Κατά την ενσωμάτωση των ευρωπαϊκών κανόνων επέρχονται αλλαγές στο μίγμα της πολιτικής αλλά πολλές δομές δεν μετεξελίσσονται και δεν επιρρεάζεται σχεδόν καθόλου το ύψος της πολιτικής.

3) Μεταλλαγή: Το μίγμα της πολιτικής αλλάζει πλήρως. Πλήρης εξευρωπαϊσμός των δομών και των πολιτικών.

4) Συρρίκνωση: Αρνητικού εξευρωπαϊσμός. Η ευρωπαϊκή επιρροή φέρνει τα αντίθετα αποτελέσματα και οδηγεί την πολιτική του κράτους-μέλους μακριά από τους στόχους σύγκλισης.

Σύνοψη κεφαλαίου 1

Συνοψίζοντας λοιπόν, σε αυτό το κεφάλαιο αρχικά έγινε λόγος για την έννοια του εξευρωπαϊσμού, ως μια έννοια πολυσύνθετη με νόημα ιδιαίτερα επιλεκτικό σχετικά με την ίδια την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση. Συγκεκριμένα η διαδικασία του εξευρωπαϊσμού καθιστά μια επιρροή, η οποία μετουσιώνεται πολλές φορές σε μια

αλλαγή, είτε από εθνικό σε υπερεθνικό, είτε το αντίστροφο. Η διαδικασία αυτή οφείλει την «επιτυχία» της σε πολυποίκιλους παράγοντες και πάντα έχει διαφορετική αφετηρία δράσης, δικαιολογώντας εν μέρει και τη σύνθετη έννοια του όρου.

Επίσης, αναπτύχθηκε όλη η διαδικασία της εφαρμογής του εξευρωπαϊσμού, από την αφετηρία στους μηχανισμούς, στις αδυναμίες και τα αποτελέσματα. Αναπτύχθηκαν ξεχωριστά τρεις μηχανισμοί για την επίτευξη του εξευρωπαϊσμού, ώστε να επέλθει αλλαγή για οποιαδήποτε πολιτική σε εθνικό επίπεδο. Οι μηχανισμοί αυτοί έχουν είτε ήπιο χαρακτήρα προσαρμογής, είτε επιτακτικό.

Αναλυτικά εκθέσαμε το μηχανισμό της θεσμικής συμμόρφωσης, ο οποίος επιτάσσει την αλλαγή πολιτικής, παρ' όλα αυτά αντικρούει σε θέματα συμβατότητας μεταξύ των πολιτικών, της έλλειψης πόρων και της ίδιας της διάθεσης για εφαρμογή αυτού του μοντέλου πολιτικής. Ο επόμενος μηχανισμός αφορά στην αλλαγή στη θεσμική διάρθρωση των ευκαιριών στο εσωτερικό μια χώρας. Ο μηχανισμός αυτός αποσκοπεί στην έμμεση υιοθέτηση μιας πολιτικής, στοχεύοντας στο συμφέρον εφαρμογής της. Παρουσιάζει τα καλά της εφαρμογής της συγκεκριμένης πολιτικής, οδηγώντας ένα συνασπισμό δρώντων στο να την υποστηρίξουν και να απαιτήσουν την εφαρμογή της. Ο τελευταίος μηχανισμός αποτελεί την συμπεριφορική επιρροή και έχει να κάνει με τη μεταβολή πεποιθήσεων και προσδοκιών των εθνικών κυβερνήσεων, προβάλλοντας το κοινό καλό της Κοινότητας.

Η αδυναμία αυτών των μηχανισμών και γενικότερα του εξευρωπαϊσμού είναι ότι δεν μπορούν να μετρηθούν τα αποτελέσματα καθώς αποτελεί μεταβαλλόμενη και μεταλλασόμενη διαδικασία. Τέλος, προσπαθήσαμε να τυποποιήσουμε με βάση τα παραπάνω τα αποτελέσματα του εξευρωπαϊσμού.

Κεφάλαιο 2. Η κοινωνική πολιτική σε συνάρτηση με το περιβάλλον

2.1. Η κοινωνική πολιτική και η σχέση της με την περιβαλλοντική πολιτική

Η έννοια της Κοινωνικής Πολιτικής ειδικά όταν αναφέρεται στην Εθνική Κοινωνική Πολιτική είναι δύσκολο να αποδοθεί (Daly 2008: 1). Η Κοινωνική

Πολιτική μέσα από την ΕΕ αναφέρεται στις κοινοτικές εννοιαίες διαδικασίες που αφορούν θέματα θεσμικά, πολιτικά, οικονομικά και κυρίως στρατηγικά των κρατών-μελών. Η Συνθήκη του Αμστερνταμ 1997 ήταν αυτή που έθεσε το θεμέλιο λίθο της «έλαχιστης κοινωνική πολιτικής» της Ευρωπαϊκής Ένωσης με έναν από τους βασικούς τομείς δράσης της να είναι η βελτίωση του περιβάλλοντος.

Μια αξιοσημείωτη πολιτική πτυχή της Συνθήκης του Αμστερνταμ είναι η θέσπιση πολιτικών ελαχίστων κοινωνικών προδιαγραφών στους τομείς δράσης της και διευκόλυνε την επάνοδο των κοινωνικών δικαιωμάτων στο ευρωπαϊκό προσκήνιο. Η σημερινή Ευρώπη καλείται να μεταφέρει τις αξίες ελευθερίας και της αλληλεγγύης από την εθνική στην υπερεθνική κλίμακα. Στο πλαίσιο αυτό η θεμελίωση και η καταχύρωση ενιάων ευρωπαϊκών θεμελιωδών κοινωνικών δικαιωμάτων ενσωματώνουν προσδοκίες. Πρόκειται για μια πολύπτυχη νομιμοποίηση με προοπτική την οικοδόμηση μιας πραγματικά Ενωμένης Ευρώπης με δημοκρατικά κοινωνικά δικαιώματα (Βενιέρης 2013: 245, 250, 361, 362).

Είναι κοινώς αποδεκτό ότι η ενεργειακή μετάβαση σε μία οικονομία χωρίς ορυκτά καύσιμα έχει ξεκινήσει και είναι μη αναστρέψιμη. Είτε για λόγους προστασίας του περιβάλλοντος, του κλίματος και της δημόσιας υγείας είτε επειδή οι ανανεώσιμες πηγές ενέργειας (ΑΠΕ) είναι πλέον ελκυστικότερες επενδύσεις¹, η παγκόσμια οικονομία στρέφεται ταχύτατα προς τις καθαρές πηγές ενέργειας αφήνοντας πίσω της τα ορυκτά καύσιμα. Είναι εξαιρετικά κρίσιμο η ενεργειακή μετάβαση να πραγματοποιηθεί αφενός γρήγορα προκειμένου να αποτραπεί μία ανεξέλεγκτη κλιματική κρίση και αφετέρου με όρους κοινωνικής δικαιοσύνης, δηλαδή τα οφέλη από τη μετάβαση να διαχυθούν στο σύνολο της κοινωνίας και να μην υπάρχουν αποκλεισμοί.

Ζητούμενο και στις δύο περιπτώσεις είναι ο εκδημοκρατισμός του τομέα ενέργειας, ο οποίος δίνει ενεργό ρόλο στην κοινωνία και την καθιστά πρωταγωνιστή των εξελίξεων. Μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις, φορείς τοπικής αυτοδιοίκησης, κοινότητες, συνεταιρισμοί, αλλά και νοικοκυριά παράγουν και καταναλώνουν τη δική τους καθαρή ενέργεια, καταργώντας τον απόλυτο έλεγχο του ενεργειακού τομέα από

¹[https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/RECAI-45-September-15-LR/\\$FILE/RECAI_45_Sept_15_LR.pdf](https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/RECAI-45-September-15-LR/$FILE/RECAI_45_Sept_15_LR.pdf)

λίγες μεγάλες εταιρείες. Δεν πρόκειται για μία εικόνα από το μέλλον. Ήδη σε αρκετές χώρες η ενεργειακή δημοκρατία είναι γεγονός².

Η διαδικασία εκδημοκρατισμού του τομέα ενέργειας προαπαιτεί την κοινωνικά δίκαιη μετάβαση διασφαλίζοντας την ισότιμη συμμετοχή όλων και ειδικά των ευάλωτων κοινωνικών ομάδων, οι οποίες σήμερα βρίσκονται σε δυσμενή θέση. Η μετάβαση αυτή θα θεραπεύσει αρκετές από τις παθογένειες του σημερινού ενεργειακού συστήματος που στηρίζεται στα ορυκτά καύσιμα ενεργειακή φτώχεια, υψηλά ποσοστά ανεργίας στις λιγνιτικές περιοχές της χώρας και επιβάρυνση της δημόσιας υγείας. Ιδιαίτερα όσον αφορά στην ενεργειακή φτώχεια, θα πρέπει να υπάρχει μέριμνα για ίσες ευκαιρίες συμμετοχής. Συγκεκριμένα, η κοινωνική πολιτική θα πρέπει να βοηθήσει τα ευάλωτα νοικοκυριά να γίνουν τα ίδια μικροπαραγωγοί της δικής τους καθαρής ενέργειας, δηλαδή όχι μόνο να βγουν οριστικά από το καθεστώς ενεργειακής φτώχειας, αλλά και να γίνουν ενεργά μέλη της ενεργειακής μετάβασης³.

Η Ελλάδα μπορεί και πρέπει να αξιοποιήσει τον μεγαλύτερο της πόρο, τον ήλιο, προκειμένου να καταπολεμήσει οριστικά την ενεργειακή φτώχεια, ένα από τα σημαντικότερα κοινωνικά προβλήματα. Το κόστος ενός φιλόδοξου προγράμματος περιβαλλοντικής κοινωνικής πολιτικής με βάση την ηλιακή ενέργεια είναι αναλογικά μικρό και υπάρχουν διαθέσιμες και ευέλικτες πηγές χρηματοδότησης. Η αντιμετώπιση των κλιματικών αλλαγών και η Συμφωνία του Παρισιού για το κλίμα⁴ επιβάλλουν ραγδαίες αλλαγές στον τρόπο με τον οποίο λειτουργούν οι οικονομίες και στροφή προς ένα μέλλον με 100% καθαρή ενέργεια.

Στο εγγύς μέλλον, η περιβαλλοντική κοινωνική πολιτική θα αποτελέσει «business as usual» για πολλές χώρες στο πλαίσιο άσκησης κοινωνικής πολιτικής. Δεν υπάρχει κανένας απολύτως λόγος η Ελλάδα να περιμένει άλλο από τη στιγμή που έχει το ηλιακό δυναμικό (συγκριτικό πλεονέκτημα της οικονομίας) αλλά και έντονο πρόβλημα ενεργειακής ένδειας, το οποίο ταλαιπωρεί ένα υψηλό ποσοστό του πληθυσμού. Η Ελλάδα θα πρέπει να συμπεριλάβει την ηλιακή κοινωνική πολιτική στο

²https://rosalux.gr/sites/default/files/energeiaki_dimokratia_-_roza_loyxempoyrgk.pdf

³<https://www.wwf.gr/sustainable-economy/clean-energy/ape>

⁴<https://www.consilium.europa.eu/media/36619/st12901-en18.pdf>

Εθνικό Σχέδιο για την Ενέργεια και το Κλίμα ως μία από τις βασικότερες πολιτικές που ενισχύουν την κοινωνικά δίκαιη μετάβαση προς ένα καθαρό μέλλον⁵.

Απαραίτητη προϋπόθεση είναι η πολιτική βούληση, καθώς και κάποιες αναγκαίες και επείγουσες βελτιώσεις του θεσμικού πλαισίου, οι οποίες θα άρουν σοβαρά εμπόδια στην εγκατάσταση και λειτουργία φωτοβολταϊκών πάρκων σε τοπικό επίπεδο. Επιπλέον, η στροφή στον ήλιο, με έμφαση στην μικροπαραγωγή ενέργειας από νοικοκυριά, μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις, δήμους και τοπικές κοινότητες έχει μόνο οφέλη να δώσει στην οικονομία⁶.

Ιδιαίτερα, ένα πρόγραμμα ηλιακής κοινωνικής πολιτικής για τα πιο ευάλωτα νοικοκυριά μπορεί να επιφέρει: Καταπολέμηση ενεργειακής φτώχειας και μόνιμη ενίσχυση εισοδήματος νοικοκυριών με μία και μοναδική παρέμβαση Τα νοικοκυριά βγαίνουν από το καθεστώς στήριξης και βρίσκουν την αξιοπρέπειά τους με μία και μόνο παρέμβαση. Για τον ίδιο λόγο, γίνεται πολύ αποδοτικότερη χρήση των χρημάτων των καταναλωτών και των φορολογούμενων. Ενεργειακή μετάβαση πλέον με όρους κοινωνικής δικαιοσύνης.

Το όραμα της κοινωνικά δίκαιης ενεργειακής μετάβασης στην καθαρή ενέργεια μεταφράζεται σε δυναμική συμμετοχή των πολιτών – και των ασθενέστερων οικονομικά πολιτών – στην παραγωγική ανασυγκρότηση του ενεργειακού τομέα. Με ένα πρόγραμμα περιβαλλοντικής κοινωνικής πολιτικής με έμφαση στην ηλιακή ενέργεια, διασφαλίζεται ότι ο επερχόμενος εκδημοκρατισμός του ενεργειακού τομέα θα αφορά όλους, δηλαδή ότι «κανείς δεν θα μείνει πίσω». Οριστική λύση για οφειλές νοικοκυριών προς ΔΕΗ. Ένα σημαντικό όφελος για την ΔΕΗ είναι ότι τα νοικοκυριά υποχρεούνται να υπαχθούν σε καθεστώς τακτοποίησης των οφειλών τους. Πρόκειται

⁵<http://www.opengov.gr/minenv/wp-content/uploads/downloads/2019/11/%CE%95%CE%B8%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CF%8C-%CE%A3%CF%87%CE%AD%CE%B4%CE%B9%CE%BF-%CE%B3%CE%B9%CE%B1-%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CE%95%CE%BD%CE%AD%CF%81%CE%B3%CE%B5%CE%B9%CE%B1-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CF%84%CE%BF-%CE%9A%CE%BB%CE%AF%CE%BC%CE%B1-%CE%95%CE%A3%CE%95%CE%9A.pdf>

⁶https://storage.googleapis.com/planet4-greece-stateless/2018/08/047f01e9-solar-report_english_summary.pdf

για μία «win-win» περίπτωση, με τη μεν ΔΕΗ να διασφαλίζει την αποπληρωμή των οφειλών και τα δε νοικοκυριά να τις αποπληρώνουν με βιώσιμο τρόπο χάρη στη δωρεάν ηλιακή ενέργεια⁷.

Ενίσχυση εγχώριας οικονομίας και όχι εισαγόμενων ορυκτών καυσίμων. Για τις πρώτες εφαρμογές της περιβαλλοντικής κοινωνικής πολιτικής στην Ελλάδα γίνεται εκτενής παρουσίαση στο κεφάλαιο 6.

Τα πλεονεκτήματα από μία περιβαλλοντική πολιτική μπορεί να είναι τα παρακάτω:

- Το ηλιακό δυναμικό της χώρας αποτελεί συγκριτικό πλεονέκτημα για την ελληνική οικονομία, ενώ μπορεί να στηρίζει δεκάδες χιλιάδες θέσεις εργασίας. Άλλη μία ενεργητική προσπάθεια καταπολέμησης της φτώχειας, η οποία σε συνδυασμό με τις περιβαλλοντικές πολιτικές ανοιγεί διάλογο για την καταπολέμηση της ανεργίας.

Ακόμα και αν η Ελλάδα εισάγει όλα τα φωτοβολταϊκά πάνελ και τους μετατροπείς (inverters) χωρίς την κατασκευή φωτοβολταϊκών πάνελ από ελληνικές βιομηχανίες, η εγχώρια προστιθέμενη αξία ενός φωτοβολταϊκού μπορεί να φτάσει και το 60% της επένδυσης. Μια πρόταση επιχειρηματικής υφής, η οποία θα έχει οικονομικά οφέλη από την ανάπτυξη της ενεργειακής βιομηχανίας.

- Αποτελεσματική κλιματική πολιτική

Ένα φιλόδοξο πρόγραμμα θέτει στο επίκεντρο της κλιματικής πολιτικής εκατοντάδες χιλιάδες νοικοκυριά τα οποία από παθητικοί καταναλωτές ορυκτών καυσίμων μετατρέπονται σε μικροπαραγωγούς καθαρής ενέργειας.

- Ενίσχυση ρόλου της ΔΕΗ στην ενεργειακή μετάβαση και τον εκδημοκρατισμό του ενεργειακού τομέα

Η ΔΕΗ πρέπει να αφήσει τα ορυκτά καύσιμα στο παρελθόν και να επικεντρωθεί στον τρόπο με τον οποίο μπορεί να βοηθήσει τον εαυτό της αλλά και τη χώρα να εκμεταλλευτεί το πλούσιο ανανεώσιμο δυναμικό της. Να μεταβεί γρήγορα στη νέα

⁷https://storage.googleapis.com/planet4-greece-stateless/2018/11/f44d14df-solar_report_english_full.pdf

εποχή με όρους κοινωνικής δικαιοσύνης και προασπιζόμενη τις αρχές της ενεργειακής δημοκρατίας.

2.2. Πως μπορεί να συνδυαστεί η κοινωνική και η περιβαλλοντική πολιτική

Η εφαρμογή της ηλιακής κοινωνικής πολιτικής σε μεγάλη κλίμακα δεν αποτελεί προϊόν θεωρητικής προσέγγισης. Συμβαίνει ήδη σε άλλες χώρες και κυρίως σε αρκετές προοδευτικές πολιτείες των ΗΠΑ. Παρακάτω αναφέρονται μερικά μόνο ενδεικτικά παραδείγματα. Συγκεκριμένα πως οι περιβαλλοντικές πολιτικές, αφομοιώνουν τους στόχους και τον σκοπό της Κοινωνικής Πολιτικής.

Στην Καλιφόρνια ⁸, υπάρχουν στοχευμένα προγράμματα για ευάλωτα νοικοκυριά σε κοινωνικές κατοικίες στα οποία αξιοποιούνται - αναλόγως το πρόγραμμα - είτε πόροι από τους καταναλωτές στο πλαίσιο κοινωνικής πολιτικής (αντίστοιχο ΥΚΩ) είτε από το πολιτειακό σύστημα εμπορίας ρύπων (αντίστοιχο ΣΕΔΕ).

Για παράδειγμα, το Low-Income Weatherization Program (LIWP) επιδοτεί το 30-80% του κόστους παρεμβάσεων εξοικονόμησης ενέργειας και το 50-100% σε εγκαταστάσεις φωτοβολταϊκών σε ευάλωτα νοικοκυριά. Αντίστοιχα, το πρόγραμμα Solar On Multifamily Affordable Housing (SOMAH) συγκεντρώνει κεφάλαια ύψους 100 εκατ. δολαρίων ετησίως για τις ανάγκες προγραμμάτων ηλιακής κοινωνικής πολιτικής συνολικής ισχύος 300MW. Αμφότερα τα δύο προγράμματα προωθούν παράλληλα εκπαιδευτικά σεμινάρια, τα οποία πραγματοποιούνται κατά τη διάρκεια των εγκαταστάσεων και προϋποθέτουν την πρόσληψη ντόπιου προσωπικού.

Στο Ντένβερ⁹ του Κολοράντο, η τοπική αρχή κοινωνικής στέγασης DHA (Denver Housing Authority) κατασκευάζει φωτοβολταϊκό πάρκο ισχύος 2MW για ηλιακή κοινωνική πολιτική. Μέσω εικονικού συμψηφισμού (virtual net-metering) το πάρκο θα καλύπτει μέρος των αναγκών 700 κατοικιών κοινωνικής στέγασης, μειώνοντας κατά περίπου 20% τις ενεργειακές δαπάνες των νοικοκυριών. Επιπλέον, η πολιτεία του Κολοράντο με ειδική νομοθεσία για τους «Ηλιακούς Κήπους» προωθεί

⁸<http://www.lowincomesolar.org/best-practices/multi-family-california/>

⁹<http://www.lowincomesolar.org/dha-community-solar-project-keeps-housing-affordable/>

ενεργειακές κοινότητες οι οποίες κατασκευάζουν και λειτουργούν φωτοβολταϊκά πάρκα ισχύος 10Kw έως 2MW. Το σχετικό νομοθετικό πλαίσιο (Solar Gardens Act) προβλέπει ότι το 5% της παραγόμενης ενέργειας θα βοηθά επιλεγμένα ευάλωτα νοικοκυριά της εκάστοτε τοπικής κοινότητας¹⁰.

Σε ένα άλλο πιλοτικό πρόγραμμα, στο οποίο μάλιστα συμμετέχει η τοπική «ΔΕΗ», κατασκευάστηκαν 8 φωτοβολταϊκά πάρκα συνολικής ισχύος >1MW τα οποία προσφέρουν δωρεάν ηλιακή ενέργεια σε 380 οικογένειες χαμηλού εισοδήματος. Γενικά, η Πολιτεία του Κολοράντο λαμβάνει μέτρα ώστε το διάστημα 2017-2019 να έχουν πρόσβαση σε ηλιακή ενέργεια 5.000 ευάλωτα νοικοκυριά. Αξιίζει να σημειωθεί ότι η Πολιτεία του Κολοράντο έχει αναγνωρίσει την ενεργειακή φτώχεια ως σημαντικό κοινωνικό πρόβλημα, με περίπου το 30% των νοικοκυριών να δυσκολεύονται να αποπληρώσουν τους λογαριασμούς ενέργειας¹¹.

Στην Πολιτεία της Ουάσινγκτον¹², το Υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας, DOEE (Department On Energy and Environment), με το πρόγραμμα «Ηλιος Για Όλους» (Solar For All) έχει θέσει ως στόχο ως το 2032 να βοηθήσει 100.000 νοικοκυριά χαμηλού εισοδήματος να μειώσουν τους λογαριασμούς τους τουλάχιστον κατά 50% με τη χρήση ηλιακής ενέργειας. Η πρώτη φάση του προγράμματος (2017 - 2019) στοχεύει στην εγκατάσταση 30 - 60 MW φωτοβολταϊκών. Πέρυσι ολοκληρώθηκε η πιλοτική φάση του προγράμματος - ύψους 5 εκατ. δολαρίων και συνολικής ισχύος έως 5MW - για εγκατάσταση φωτοβολταϊκών σε ευάλωτα νοικοκυριά που διαμένουν σε μονοκατοικίες (single-family), μικρές επιχειρήσεις και ΜΚΟ¹³.

Στην Πολιτεία New South Wales της Αυστραλίας ανακοινώθηκε τον Σεπτέμβριο του 2018 ένα πιλοτικό εθελοντικό πρόγραμμα Ηλιακής Κοινωνικής Πολιτικής, με το οποίο η πολιτειακή κυβέρνηση σχεδιάζει να αντικαταστήσει το αντίστοιχο Κοινωνικό Οικιακό Τιμολόγιο (Low Income Household Rebate) με οικιακά φωτοβολταϊκά συστήματα 2,5kW για 3.400 ευάλωτα νοικοκυριά. Το πιλοτικό πρόγραμμα, το οποίο μοιάζει σε μεγάλο βαθμό με αυτό που προτείνει η Greenpeace για την Ελλάδα, θα ξεκινήσει με ένα κονδύλι 15 εκατ. \$ και αρχικά θα αφορά

¹⁰<http://www.lowincomesolar.org/best-practices/community-solar-colorado/>

¹¹<https://www.colorado.gov/pacific/sites/default/files/atoms/files/CEO%20Grant%20to%20GRID%20Alternatives%20for%20Low-income%20Solar%20Project.pdf>

¹²<https://doee.dc.gov/solarforall>

¹³<https://doee.dc.gov/node/1220306>

νοικοκυριά σε 5 περιοχές (Sydney –South, Central Coast, North Coast, illawarra – Shoalhaven και SouthCoast). Σύμφωνα με το σχέδιο, τα νοικοκυριά που σήμερα λαμβάνουν βοήθεια ύψους περίπου 285 \$ μέσω του αντίστοιχου ΚΟΤ, θα κερδίζουν περίπου 600 \$ από τη λειτουργία των φωτοβολταϊκών συστημάτων. Το κέρδος, δηλαδή, θα είναι περισσότερο από 300 \$ συγκριτικά με το σημερινό σύστημα επιδοτήσεων της κατανάλωσης¹⁴. Υπενθυμίζεται ότι – αν και η Αυστραλία ξεκίνησε το 2009 περίπου από την ίδια αφετηρία με την Ελλάδα όσον αφορά την εξάπλωση των φωτοβολταϊκών – σήμερα εκτιμάται ότι περίπου 1 στα 4 νοικοκυριά έχουν το δικό τους φωτοβολταϊκό σύστημα για δωρεάν ενέργεια από τον ήλιο.

Όσον αφορά στην Ελλάδα, για να γίνει εφικτό το όραμα της ενεργειακής δημοκρατίας και της συμμετοχής της τοπικής κοινωνίας στην παραγωγή ενέργειας, αλλά και να προωθηθεί ένα πρόγραμμα ηλιακής κοινωνικής πολιτικής σε όλη τη χώρα, θα πρέπει οπωσδήποτε να αρθούν κάποιοι παράλογοι περιορισμοί (Μανώλης 2016) οι οποίοι βρίσκονται σε ισχύ σήμερα και αφορούν στην εγκατάσταση ηλιακών πάρκων, τόσο στην ύπαιθρο όσο και στον αστικό ιστό.

- Να αρθεί η παράλογη οριζόντια απαγόρευση των φωτοβολταϊκών σε αγροτικές γαίες.

Με τον ν. 4015/2011 απαγορεύτηκε η εγκατάσταση σε καλλιεργήσιμες εκτάσεις, ανεξάρτητα από το γεγονός ότι τα φωτοβολταϊκά αποδεδειγμένα δεν απειλούν την αγροτική γη. Ακόμα και αν όλα τα φωτοβολταϊκά της χώρας εγκατασταθούν σε αγροτική γη υψηλής παραγωγικότητας (προφανώς πρακτικά αδύνατο), θα καταλαμβάνουν μόνο το 0,3% της συνολικής έκτασης. Αναφέρεται χαρακτηριστικά ότι μόνο η καλλιεργήσιμη γη η οποία σήμερα δεν αξιοποιείται (π.χ. για λόγους αγρανάπαυσης) είναι 92 φορές μεγαλύτερη από την έκταση που καταλαμβάνουν όλα τα φωτοβολταϊκά της χώρας. Με δεδομένο ότι περίπου το 1/4 της έκτασης της Ελλάδας θεωρείται αγροτική γη, ο παράλογος αυτός περιορισμός ουσιαστικά αποτελεί τροχοπέδη για εγκατάσταση φωτοβολταϊκών πάρκων από ενεργειακές κοινότητες. Η Greenpeace (Γρηγορίου κ.α. 2019) ζητά να επανέλθει το προηγούμενο καθεστώς (ν. 3851/2010) με το οποίο επιτρέπεται η εγκατάσταση φ/β σε αγροτικές γαίες εφόσον δεν υπερβαίνουν το 1% της καλλιεργήσιμης γης κάθε Περιφερειακής Ενότητας. Με αυτόν τον τρόπο διασφαλίζεται τόσο η ουσιαστική προστασία της αγροτικής γης όσο και η ήπια ανάπτυξη της ηλιακής ενέργειας στη χώρα μας.

¹⁴<https://energy.nsw.gov.au/trial-deliver-power-bill-relief-low-income-households>

- Να τροποποιηθεί η ρύθμιση για τα αδόμητα οικόπεδα εντός πόλεων

Ένα εξίσου σοβαρό εμπόδιο αφορά στην εγκατάσταση φωτοβολταϊκών σε αδόμητα οικόπεδα εντός πόλεων. Με την ισχύουσα ρύθμιση σήμερα (ΥΑ 16-2-2011, ΦΕΚ 583B/14-4-2011) «δεν δικαιολογείται» η φωτοβολταϊκών σε αδόμητα οικόπεδα, κάτι που δημιουργεί σοβαρά προβλήματα στην εκμετάλλευση δημοτικών (ή μη) εκτάσεων για εγκατάσταση και λειτουργία φωτοβολταϊκών πάρκων στις πόλεις. Το σκεπτικό μάλιστα της απόφασης αναφέρει ότι τα αδόμητα οικόπεδα, μεταξύ άλλων, «εντάσσονται στο πλαίσιο της ενεργειακής πολιτικής ως ενεργητικά συστήματα εξοικονόμησης ενέργειας». Με άλλα λόγια, σήμερα σε ένα αδόμητο οικόπεδο στην πόλη επιτρέπεται η δόμηση (μόνιμη παρέμβαση, αυξάνει το ενεργειακό αποτύπωμα της πόλης, ενισχύει το φαινόμενο της «θερμικής νησίδα») και δεν επιτρέπεται η εγκατάσταση φωτοβολταϊκού (προσωρινή παρέμβαση, δεν αλλοιώνεται ο χαρακτήρας του οικοπέδου, μειώνει το ενεργειακό αποτύπωμα της πόλης). Η Greenpeace ζητάει να τροποποιηθεί η ρύθμιση και να επιτραπεί η εγκατάσταση και λειτουργία φωτοβολταϊκών συστημάτων σε αδόμητα οικόπεδα στις πόλεις.

Σύνοψη κεφαλαίου 2

Σε αυτό το κεφάλαιο αποτυπώνεται η σχέση μεταξύ Κοινωνικής Πολιτικής και περιβάλλοντος. Η σχέση αυτή σκιαγραφείται αρχικά σε ένα αξιακό επίπεδο, όπου το περιβάλλον αποτελεί κομμάτι του «ψηφιδωτού» της έννοιας της Κοινωνικής Πολιτικής. Πρακτικά στο κεφάλαιο αυτό δίνουμε την δυναμική που έχει η σημασία του περιβάλλοντος στο κοινωνικό γίνεσθαι της ΕΕ, καθώς μετουσιώνεται σε κοινωνικό αγαθό. Επιπλέον μέσα στους κόλπους της οικονομίας, μεταφράζεται ως ο σκοπός για κοινωνική δικαιοσύνη στην ανεξέλεγκτη κλιματική αλλαγή.

Ένα ακόμα χαρακτηριστικό της σχέσης που προσπαθούμε να αποδώσουμε σε αυτό το κεφάλαιο, είναι το φαινόμενο μια άλλης μορφής φτώχειας, της ενεργειακής. Το νέο κοινωνικό φαινόμενο αναπτύσσεται με γοργούς ρυθμούς μέσα στους κόλπους της σύγχρονης κοινωνίας, όπως και άλλες μορφές φτώχειας. Ειδικά όμως στην περίπτωση αυτή, εργαλείο της Κοινωνικής Πολιτικής για την καταπολέμησή της είναι η ανάπτυξη των περιβαλλοντικών πολιτικών. Για αυτό το λόγο παρουσιάζουμε την καταπολέμηση του συγκεκριμένου κοινωνικού προβλήματος, μέσα από τον εκδημοκρατισμό του τομέα της ενέργειας, ως πεδίου όχι απλής αντιμετώπισης αλλά ως πεδίου ανάπτυξης με όρους κοινωνικής δικαιοσύνης.

Στο τελευταίο μισό του κεφαλαίου αποκρυσταλλώνεται η σχέση αυτή με την εφαρμογή της ηλιακής κοινωνική πολιτικής. Η ανάπτυξη και η εφαρμογή του συγκεκριμένου τομέα απαντάτε κυρίως σε πολλές πολιτείες των ΗΠΑ. Στόχος η ανάπτυξη των ανανεώσιμων πηγών με σκοπό αφ' ενός την προστασία του περιβάλλοντος και αφ' ετέρου την στήριξη των ευάλλωτων οικονομικά νοικοκυριών, κάνοντας τα ενεργούς συμμετέχοντες στην καταπολέμηση του προβλήματος. Τέλος, μετατοπίζεται το ενδιαφέρον σε χώρες, όπως η Ελλάδα, που απουσιάζει παντελώς η συνύπαρξη της Κοινωνικής πολιτικής με το περιβάλλον, αποτυπώνοντας αδυναμίες και πρατάσεις βελτίωσης αυτής της σχέσης.

Κεφάλαιο 3. Το Έλλειμμα Εφαρμογής και η Περίπτωση της Ελλάδας

3.1. Το έλλειμμα εφαρμογής στην περίπτωση της Ελλάδας

Οι νόμοι της ευρωπαϊκής περιβαλλοντικής υποχρεώνουν τις χώρες να εφαρμόζουν τις δεσμεύσεις και να έχει επιτυχία η πολιτική περιβάλλοντος (Jordan 1999: 69). Είναι σημαντικό να αναφέρουμε πως όταν υπάρχει σοβαρή απόκλιση αποτελεσμάτων και στόχων δημιουργούνται προβλήματα σε διάφορους τομείς ,με άμεση συνέπεια την ολοκλήρωση του όλου εγχειρήματος. Σύμφωνα με την Mbaye (2001: 260), η ευρωπαϊκή συνεργασία απαιτείται μιας και είναι ο θεμέλιος λίθος της ΕΕ. Για το λόγο αυτό η πολιτική αυτή πέρα από το περιβάλλον αφορά και τη διασφάλιση του υγιούς ανταγωνισμού, έτσι η εφαρμογή της έχε επιπλέον βαρύτητα.

Με την Συνθήκη Προσχώρηση στις Κοινότητες, δημιουργήθηκε πλαίσιο ώστε να ενσωματώσει στη νομοθεσία τις κοινοτικές απαιτήσεις (Παπαδημητρίου 1994: 66). Σκοπός μια ομαλή συμμόρφωση της ελληνικής πραγματικότητας με τις υποχρεώσεις που έχει ως μέλος της κοινότητας σχετικά με το περιβάλλον.

Όπως έχει αναφερθεί οι υποχρεώσεις που ισχύουν ώστε να ενταχθούν όλα τα απαραίτητα νομικά πλαίσια της ευρωπαϊκής νομοθεσίας στην ελληνική είναι τρία:

α) Με την είσοδο της στην ΕΟΚ συνεπάγεται πως οι πολιτικές της Ελλάδας έπρεπε να εναρμονιστούν με αυτές της ευρωπαϊκής νομοθεσίας.

β) Στα πρώτα χρόνια δεν εφαρμόστηκαν από τη κυβέρνηση μερικές θεμελιώδεις πτυχές της Συνθήκης Προσχώρησης.

γ) Εκτός από την εγκαθίδρυση των ευρωπαϊκών κανόνων στην ελληνική νομοθεσία, ήταν απαραίτητη και η αλλαγή ή κατάργηση νόμων που στήριζαν τις προϋπάρχουσες πολιτικές.

Η Ελλάδα, παρά τις τεράστιες αδυναμίες που εμφανίζει στο στάδιο εκείνο της πρακτικής εφαρμογής αντιθέτως σε θεωρητικό στάδιο είναι σε αρκετά καλό επίπεδο. Όμως περιβαλλοντικά θέματα που έχουν να κάνουν με τη παρακολούθηση και τον έλεγχο υστερούν, καθώς δεν υπάρχουν οι απαραίτητοι ελεγκτικοί μηχανισμοί. Η ελλείψεις πολιτικές ενέργειες τις εκάστοτε κυβέρνησης, ευθύνονται για τη δυσχέρεια να εφαρμόσουν τα αναγκαία θεσμικά και διοικητικά εργαλεία. Σημείο αναφοράς αποτελεί το γεγονός ότι μέχρι πρόσφατα δεν υπήρχε το θεσμικό πλαίσιο για τις διαδικασίες ανάθεσης και ελέγχου των ΜΠΕ (Μελέτες Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων) (Καζάκος 1999: 113).

Με τη διαδικασία της μετάφρασης της εκάστοτε ευρωπαϊκής οδηγίας, με γνώμονα να αποφευχθεί η καθυστερημένη ενσωμάτωση και προσφυγή παραβάσεως στο ΔΕΚ δεν ενσωματώνει το κοινοτικό δίκαιο με αυτό της ελληνικής νομοθεσίας αλλά υπάρχει σαν ξεχωριστή μονάδα μέσα στο ελληνικό. Η ελληνική δημόσια διοίκηση πάντοτε υστερούσε στην πληροφόρηση και εκπαίδευση των υπευθύνων της ενσωμάτωσης. Σύμφωνα με το Τσέκος (2009: 119), δεν υπάρχει συγκεκριμένη υπαγόρευση για το ανθρώπινο δυναμικό όμως απαιτείται για τις πελατειακές πιέσεις. Όσον αφορά τις οδηγίες που παρουσιάζουν δυσκολίες, λόγω διευκρινίσεων έχουμε τη συγκρότηση ειδικών επιτροπών (Γιομπρέ – Δημητρίου και Καπιτσάνα 2009: 226).

Ολόκληρο το σύστημα δε φαίνεται να επηρεάζεται από την ευρωπαϊκή πίεση και δεν φαίνεται να επηρεάζει καμιά αντίληψη που προσανατολίζεται στους τύπους και όχι στην ουσία (Τσέκος 2009: 130). Η εξήγηση αυτού του φαινομένου, πέρα από τις προφανείς ευθύνες αυτών που δημιουργούν το σύστημα και στις όποιες ελλείψεις υπάρχουν, πρέπει να συνυπολογίσουμε και στις απόψεις της κοινωνίας η οποία καθορίζει σύμφωνα με τις προτιμήσεις και τις αντιλήψεις της, την αποδοχή ή απόρριψη μιας πολιτικής.

Η κινητοποίηση από τους πολίτες μπορεί να πείσει την εκάστοτε κυβέρνηση και ίσως οδηγήσει στη βελτίωση της συμμόρφωσης με τις ευρωπαϊκές δεσμεύσεις για την προστασία του περιβάλλοντος. Έρευνες δείχνουν ότι η κοινωνική ευθύνη και η εμπιστοσύνη συνδέονται με την αποτελεσματική εφαρμογή της περιβαλλοντικής πολιτικής (Jones κ.ά. 2009: 595) που στην Ελλάδα βρίσκονται σε πρώιμο στάδιο.

Αποτέλεσμα των παραπάνω ελλείψεων είναι να επιβάλλονται στην Ελλάδα συνεχή πρόστιμα για υποθέσεις για τις οποίες η χώρα βρέθηκε ελλειψής σε εφαρμογή

με γνωστότερη ίσως όλων την υπόθεση Κουρουπητού. Αποτελεί την πρώτη περίπτωση επιβολής χρηματικής ποινής από το ΔΕΚ κατά κράτους μέλους. Λόγω της παραβίασης της Οδηγίας 75/442/ΕΟΚ για τα στερεά απόβλητα, η χώρα καταδικάστηκε. Διάφοροι τύποι τέτοιων υποθέσεων είναι κυρίως αυτές στις οποίες ανέλαβε δράση το ΔΕΚ αλλά τελικά δεν χρειάστηκε να εκδόσει απόφαση διότι εν τω μεταξύ η χώρα που οδηγήθηκε στο ΔΕΚ, συμμορφώθηκε στις κοινοτικές οδηγίες. Επίσης υπήρχαν υποθέσεις για τις οποίες εκδόθηκε απόφαση στην οποία διαπιστωνόταν η παραβίαση λόγω της μη ενσωμάτωσης της κοινοτικής οδηγίας στο σύνολό της, επισύροντας και αντίστοιχη ποινή. Τέλος, υπήρξαν και καταδικαστικές αποφάσεις λόγω διαστρεβλωμένης εφαρμογής της κοινοτικής οδηγίας.

3.2. Παράγοντες ευθύνης για το έλλειμμα εφαρμογής

Για τη πολιτική περιβάλλοντος στην Ελλάδα και την ελλειμματική υλοποίηση της υπάρχουν μεταβλητές που την επηρεάζουν και τη καθορίζουν, είναι οι εξής:

- α) αδυναμία ανάπτυξης δεσμών συνεργατικότητας και αλληλοεξάρτησης
- β) διεφθαρμένοι διοικητικοί και ελεγκτικοί παράγοντες παράλληλα με άστοχο συντονισμό και
- γ) έλλειψη θεσμών και διαφάνειας σε συνδυασμό με κακή χρήση της δικαιοσύνης

Όλα τα παραπάνω είναι σε αλληλεξάρτηση και ανατροφοδότηση μεταξύ τους, που οδηγεί σε έναν φαύλο κύκλο αναποτελεσματικότητας. Υπάρχουν κάποια ήθη και μια συγκεκριμένη πορεία που έχουν καταστήσει την κοινωνία να έχει έλλειμμα εμπιστοσύνης (Fukuyama 1998: 590). Όμως για τη σωστή λειτουργία των θεσμών θα πρέπει να υπάρχει υψηλός βαθμός εμπιστοσύνης. Επιπλέον όταν υπάρχει διαφθορά των αξιωματούχων στη δημόσια διοίκηση (Bjornskov 2006: 24) καθώς και όταν δεν υπάρχουν κυρώσεις και διαφάνεια τότε η εμπιστοσύνη προς το κράτος κλωνίζεται και είναι αδύνατο να πετύχει τους στόχους της (Putnam 1993).

Οι απόψεις ανάμεσα στους μελετητές διαφέρουν (Bjornskov 2006 και Paldam 2000), που έχουν ως βασικό μέλημα το πώς ορίζεται και πώς μετράται το κοινωνικό κεφάλαιο. Υπάρχουν δύο βασικοί τρόποι μέτρησης. Ο πρώτος ονομάζεται μέθοδος Putnam και ο άλλος προτείνεται από την ομάδα μελετητών Inglehart (1998). Στη μέθοδο του Putnam εξετάζονται οι ΜΚΟ κλπ που υπάρχουν και στη δεύτερη το βασικό εργαλείο είναι οι δημοσκοπήσεις που μετράνε το βαθμό εμπιστοσύνης

Σύμφωνα λοιπόν με τα παραπάνω τα οποία αναλύουν και άλλοι μελετητές (Jones κ.ά. 2008: 175), τα βασικά συστατικά συγκρότησης του κοινωνικού κεφαλαίου είναι:

- α) τα δίκτυα στον κοινωνικό ιστό,
- β) η εμπιστοσύνη προς την κοινωνία και τους θεσμούς,
- γ) η ενεργή συμμετοχή στα κοινά και
- δ) η έλλειψη βεβαιότητας.

Επίσης, ο Fukuyama (2001: 7), θεωρεί ότι η συνεργασία ανάμεσα σε δύο ή περισσότερα άτομα, είναι η ουσία του κοινωνικού κεφαλαίου και για αυτό την ορίζει ως τέτοια. Στεκόμενοι κριτικά απέναντι στο σύνολο των μελετητών που αναλύουν το κοινωνικό κεφάλαιο, μπορούμε σε γενικές γραμμές να ισχυριστούμε ότι όσο αυξάνεται η αξιοπιστία προς το κράτος και τους θεσμούς, τόσο επηρεάζεται θετικά το κοινωνικό κεφάλαιο.

Η έλλειψη εμπιστοσύνης στην ελληνική κοινωνία είναι σημαντική διότι κυριαρχεί στις σχέσεις πολιτικού-διοικητικού συστήματος, κράτους-πολίτη, κεντρικής-τοπικής διοίκησης, αγοράς-κοινωνίας. Ένα από τα δομικά συστατικά της υλοποίησης που επιτρέπει τους στενούς δεσμούς κράτους και ομάδων πολιτών, είναι η εμπιστοσύνη (Exadakylos και Zahariadis 2012: 26). Αποτέλεσμα όλων αυτών είναι η καχυποψία μεταξύ των διάφορων δομών διοίκησης και την κοινωνία με αποτέλεσμα να έχουμε προβληματική υλοποίηση. Η προβληματική υλοποίηση με τη σειρά της, οδηγεί σε δυσκολία συναλλαγής με κατακόρυφα αυξημένο κόστος, μέσα από τη γραφειοκρατία. Εφόσον δεν υπάρχει εκούσια συμμόρφωση των πολιτών, το κράτος αναγκάζεται να χρησιμοποιήσει περισσότερους ανθρώπινους πόρους αλλά και σε μεγαλύτερο βάθος χρόνου για να παράξει τα θεμιτά αποτελέσματα (Κουταλάκης 2012: 83 – 92).

Είναι λοιπόν προφανές ότι το κοινωνικό κεφάλαιο επιδρά στην περιβαλλοντική διαχείριση και στην προστασία των φυσικών πόρων. Η κοινωνία σαν αποτέλεσμα αυτού επιδρά στην αποτελεσματική υλοποίηση καθώς χτίζεται από τις αντιλήψεις των πολιτών σε μεγάλο βαθμό. Επιπλέον η αποδοχή της πολιτικής από τους πολίτες καθώς η εκούσια συμμόρφωσή τους προς τις αλλαγές που αυτή επιφέρει κρίνει σε μεγάλο βαθμό τα αποτελέσματα της υλοποίησης (Jones κ.ά. 2009: 598). Επομένως εφόσον προταθεί το κοινό καλό (προστασία περιβάλλοντος) σε σχέση με το ατομικό κέρδος, τότε θα υπάρχει και αποτελεσματική πολιτική σε σχέση με το περιβάλλον.

Από την άλλη πλευρά υπάρχει και η αρνητική όψη του κοινωνικού κεφαλαίου όπως αναφέρουν κάποιοι μελετητές (Rodriguez και Pascual 2004). Για παράδειγμα στη

νότια Ιταλία αλλά και στην Ελλάδα οι κοινωνικές οργανώσεις είναι αδύναμες διότι οι πολίτες δεν εμπιστεύονται εύκολα άτομα με τα οποία δεν διατηρούν συγγενικές σχέσεις (πχ στην Ελλάδα στην Κρήτη και στη Μάνη) (Fukuyama 1998: 64). Τέλος, ο Ράμφος (2012: 21) υποστηρίζει ότι το άνοιγμα της κλειστής ελληνικής οικογένειας προς την κοινωνία θα είναι η λύση πολλών προβλημάτων.

Συγκεκριμένοι μελετητές (Jones κ.ά. 2009: 601) υποστηρίζουν ότι έχει γίνει αντικατάσταση των κοινωνικών δικτύων με πολιτικά πελατειακά δίκτυα με σαφή αρνητική συμβολή στην εφαρμογή της πολιτικής. Η κακή εφαρμογή προκύπτει μέσα από τις εξαιρέσεις που εξασφαλίζουν συγκεκριμένες περιοχές ή ομάδες σε σχέση με τους κανόνες που υπάρχουν για όλους καθώς και από την εξυπηρέτηση των συμφερόντων των «πελατών» από τους πολιτικούς σε σχέση με το σύνολο. Η εμπιστοσύνη επηρεάζεται και από τα δύο μαζί.

Στην ελληνική περίπτωση σύμφωνα με τον Διαμαντούρο (1997: 76), η εναντίωση της κοινωνίας ως προς το κράτος λόγω δυσπιστίας αποτελεί ιστορική κληρονομιά μιας συγκεκριμένης λογικής. Η έλλειψη εμπιστοσύνης και η αρνητική όψη του κοινωνικού κεφαλαίου, έχουν δημιουργήσει μια διοίκηση με αδυναμία παραγωγής, έρμαιο των πελατειακών σχέσεων σε όλο το εύρος της κοινωνικής πυραμίδας (Sotiropoulos 2004).

Στο ανώτερο τμήμα της πελατειακής πυραμίδας βρίσκονται τα στελέχη που καταλαμβάνουν κορυφαίες διοικητικές θέσεις και οι οποίοι πρόσχονται στην κυβέρνηση. Με την εκάστοτε αλλαγή κυβέρνησης έχουμε και αλλαγές στις θέσεις αυτές. Οι συνέπειες αυτών των συνεχών αλλαγών είναι διοίκηση να πολιτικοποιείται και να έχουμε δημιουργία μιας κλειστής ομάδας ατόμων που καταλαμβάνουν θέσεις ευθύνης (Sotiropoulos 2004). Αυτή η πολιτικοποίηση της διοίκησης φέρνει έλλειμμα εμπιστοσύνης, χαμηλές δεξιότητες και αδυναμία συντονισμού. Έτσι γίνεται ανορθόδοξη χρήση ανθρώπινου δυναμικού, ενώ αποθαρρύνονται άξια στελέχη που θα μπορούσαν να αναλάβουν θέσεις ευθύνης. Έτσι προκύπτει η ελλειμματική εφαρμογή, η οποία το πιθανότερο είναι να οδηγήσει στην αποτυχία του εκάστοτε προγράμματος.

Η διαφθορά αποτελεί χρόνια πάθηση του συστήματος και με το πέρασμα των χρόνων έχει εξαπλωθεί στο σύνολο της κοινωνίας της Ελλάδας. Έχει εμποτιστεί η κοινωνία με την πεποίθηση ότι η διαφθορά είναι καθολικό φαινόμενο και όποιος δεν συμμετέχει μειονεκτεί σε σχέση με τους άλλους. Η βάση για τη νομιμοποίηση της διαφθοράς δημιουργείται πάνω στην έννοια για οικογενειακή προστασία (Fukuyama 2001: 12). Η διαφθορά θα μειωθεί όταν αλλάξουν οι νοοτροπίες. Οι εντατικοί έλεγχοι και οι κυρώσεις είναι μονόδρομος μιας και οι νοοτροπίες αυτές δεν αλλάζουν άμεσα.

Όλες οι έρευνες δείχνουν πως, η αναξιοκρατία, η διαφθορά, η γραφειοκρατία και η επικράτηση του ατομικισμού είναι παρεπόμενα του ελλείμματος κοινωνικής εμπιστοσύνης στην Ελλάδα κατά την τελευταία 25ετία (Jones κ.ά. 2008: 186).

Ο νομικισμός και ο φορμαλισμός στη δημόσια διοίκηση, έχουν δημιουργήσει ένα πολυδαίδαλο πλέγμα νομικών κανόνων που έχει καταστήσει παθολογία (υπάρχουν 16.000 νόμοι, διατάγματα και αποφάσεις σύμφωνα με τον ΟΟΣΑ) (Sotiropoulos 2004: 415). Αυτό συμβαίνει διότι ο κάθε νόμος για να εφαρμοστεί χρειάζεται μια σειρά από εγκυκλίους και εξουσιοδοτήσεις για Προεδρικά Διατάγματα και Υπουργικές Αποφάσεις που επιτείνουν το νομικό «χάος». Επιπρόσθετα, σε κάθε νόμο υπάρχουν και οι αναγκαίες στην Ελλάδα «εξαιρέσεις» που τελικά τείνουν να γίνουν πιο πολλές από τους κανόνες (Sotiropoulos 2004: 415). Με το νομικό «χάος» επιχειρείται να μεταφερθεί η πολιτική ευθύνη, σε περίπτωση που η πολιτική έχει αρνητικά αποτελέσματα, από την κυβέρνηση στις υπηρεσίες (Exadaktylos και Zahariadis 2012: 13).

Σύμφωνα με κάποιους μελετητές (Ostrom και Walker 2003), η εμπιστοσύνη, κατακτάται σε βάθος χρόνου, μέσα από την αξιοπιστία και την αμοιβαιότητα μεταξύ των μερών. Στην Ελλάδα αντίθετα η εμπιστοσύνη χάνεται μέσα από την αναξιοπιστία και την ευμεταβλητότητα των θεσμών. Για παράδειγμα η ευμεταβλητότητα του φορολογικού πλαισίου ευνοεί τη φοροδιαφυγή, μειώνει τις επενδύσεις και μειώνει την εμπιστοσύνη. Δεν αποτελεί λοιπόν έκπληξη για το έλλειμμα υλοποίησης αν στα παραπάνω προστεθεί και η έλλειψη θεσμικών εργαλείων όπως είναι το Κτηματολόγιο και το Δασολόγιο.

Σύνοψη κεφαλαίου 3

Στο τρίτο κεφάλαιο διατυπώνεται η μορφή εφαρμογής της ευρωπαϊκής πολιτικής για το περιβάλλον μέσα από την περίπτωση της Ελλάδας. Συγκεκριμένα, γίνεται λόγος για την σημασία της εφαρμογής για την ίδια την ύπαρξη της κοινότητας. Ο λόγος δεν είναι άλλος από το ότι η συνεργασία μεταξύ των χωρών είναι θεμέλιος λίθος για την ΕΕ.

Στην περίπτωση της Ελλάδας αναφέρουμε συνοπτικά, πως διαχειρίζεται τις κοινοτικές οδηγίες που αφορούν στο περιβάλλον, καταλήγοντας σε μια απλή μεταφορά της οδηγίας, χωρίς καμία υπόσταση στην ελληνική πραγματικότητα. Πρόκειται για μια ξεχωριστή οντότητα, η οποία δε συνυπάρχει με την ελληνική

πολιτική και πολιτισμική κουλτούρα, διάθεση και νοοτροπία. Η ενσωμάτωση των οδηγιών είχαν καθαρά θεωρητικό πρόσημο, μέσα σε ένα χαμηλό βαθμό θεσμοποίησης και διοικητικής ανεπάρκειας. Ολόκληρο το ελληνικό σύστημα αντιστέκεται σθενερά στον ανασχεδιασμό σύμφωνα με τους νέους κανόνες και προσαρμόζεται στις ευρωπαϊκές πιέσεις και κυρώσεις που της επιφέρει αυτή η ανταπόκριση στις ευρωπαϊκές δεσμεύσεις της για το περιβάλλον.

Στο δεύτερο μέρος αναλύονται τα αίτια της ελλειμματικής υλοποίησης των πολιτικών για το περιβάλλον στην Ελλάδα. Περικλείοντας τα αίτια μέσα στα όρια του κοινωνικού, διοικητικού και θεσμικού φάσματος, τα οποία μεταξύ τους συνδέονται και οδηγούν σε αυτό το βαθμό αναποτελεσματικότητας, καταλήγουμε σε μια σύζτηση για το ποιο αποτελεί το σημαντικότερο, με σκοπό να αντιμετωπιστεί το πρόβλημα.

Συγκεκριμένα γίνεται λόγος αρχικά για την έλλειψη κοινωνικού κεφαλαίου, η οποία μετουσιώνεται σε μη κοινωνική και θεσμική εμπιστοσύνη, σε μικρές ποσότητες της ιδέας της αμοιβαιότητας και στα μη επαρκή κοινωνικά δίκτυα. Στην περίπτωση της Ελλάδας τα παραπάνω χαρακτηριστικά αποτελούν κληρονομιά πολλών ετών, με αποτέλεσμα η ίδια η κοινωνία να αποτελεί αντιπαραγωγικό μέσο αναδιαμόρφωσης της διοίκησης και θεσμών. Από την άλλη ο διοικητικός κορμός με τους νομοθετικούς μηχανισμούς του υστερεί σε καθαρές κατευθυντήριες γραμμές και σε αποκρυσταλλωμένο νομοθετικό πλαίσιο, καθώς όλο αυτό ευνοεί το καθεστώς των πελατειακών σχέσεων εις βάρος πολιτικών για το κοινό καλό, όπως αυτών για το περιβάλλον.

Κεφάλαιο 4. Η Θεσμική Εξέλιξη και τα κύρια Χαρακτηριστικά της Ευρωπαϊκής Πολιτικής Περιβάλλοντος

4.1. Γέννηση και εξέλιξη της ευρωπαϊκής πολιτικής περιβάλλοντος

Αναφερόμενοι στην ευρωπαϊκή πολιτική περιβάλλοντος, λαμβάνεται ως έναρξη η περίοδος μετά την ψήφιση του Πρώτου Προγράμματος Δράσης για το Περιβάλλον. Από εκεί και ύστερα η ευρωπαϊκή περιβαλλοντική πολιτική έχει ταχείς ρυθμούς ανάπτυξης, με αυξανόμενη επιρροή και επίδραση στα κράτη μέλη. Το πολιτικό σύστημα με τα συμφέροντα, τις εθνικές παραδόσεις, τους θεσμούς και τους οργανισμούς, η πληθώρα διατάξεων και η πολυεπίπεδη μορφή διακυβέρνησης, δυσκολεύουν την εφαρμογή της πολιτικής αυτής.

Η ευρωπαϊκή πολιτική περιβάλλοντος έχει δεχθεί πολλές αναμορφώσεις από την ως άνω περίοδο έως σήμερα. Επηρεάστηκε από οικονομικούς παράγοντες και διαμορφώθηκε από τις ανάγκες του αναταγωνισμού. Η αύξηση των περιβαλλοντικών προβλημάτων, οδήγησε σε παγκόσμια ανυσηχία με επίκεντρο τα «αέρια του θερμοκηπίου» και το ομώνυμο φαινόμενο.

Τον Ιούνιο του 1972 πραγματοποιήθηκε στη Στοκχόλμη μία Συνδιάσκεψη του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών (ΟΗΕ) καθώς και στο Παρίσι η Σύνοδος Κορυφής της ΕΟΚ οι οποίες επηρέασαν σημαντικά την κινητικότητα των Ευρωπαίων για το θέμα (Τσάλτα και Πλατιά 2010: 28). Στη Συνδιάσκεψη ψηφίστηκε η Διακήρυξη για το Ανθρώπινο Περιβάλλον, ιδρύθηκε το Συμβούλιο για τα Περιβαλλοντικά Προγράμματα, ιδρύθηκε η UNEP στο Ναϊρόμπι και τέλος, ιδρύθηκε το Ταμείο για το Περιβάλλον.

Το Πρώτο Πρόγραμμα Δράσης (1973 – 1977) έθεσε την κατεύθυνση για τις κοινές ενέργειες στον περιβαλλοντικό τομέα με πρωταρχική ιδέα ότι η ΕΕ έχει ως βασική προτεραιότητα την προστασία του περιβάλλοντος με σκοπό την οικολογική εξισορρόπηση, τη λελογισμένη εκμετάλλευση των πόρων της φύσης και την αντιμετώπιση των περιβαλλοντικών κινδύνων και καταστροφών.

Το Δεύτερο Πρόγραμμα Δράσης για το Περιβάλλον (1977 – 1982), συνεχισε με τους ίδιους στόχους και τις αρχές που περιείχε το Πρώτο (Δούση 2001: 22). Η βασική διαφορά του ήταν πως θα έπρεπε να εξετάζει μεγαλύτερο εύρος προβλημάτων, με μεγαλύτερη προσοχή να δίνεται στην προστασία της φύσης.

Το Τρίτο Πρόγραμμα Δράσης (1983-1987) είχε ως στόχο την ανάπτυξη της περιβαλλοντικής προστασίας και τη διατήρηση των φυσικών πόρων μέσω master plan. Έγινε προσπάθεια να μετακινηθεί η προσοχή στο προλαμβάνειν παρά στο θεραπεύειν (Δούση 2016: 386).

Στην φάση αυτή, η οικολογική προτεραιότητα και η περιβαλλοντική προστασία έχαναν σημασίας και για έναν επιπλέον λόγο. Η λήψη αποφάσεων του Συμβουλίου απαιτεί ομοφωνία γεγονός που σήμαινε υποχωρήσεις από τα κράτη-μέλη, με αποτέλεσμα να υπάρχει υπαναχώρηση στις περιβαλλοντικές υποχρεώσεις τους. Επιπλέον η περιβαλλοντική νομοθεσία πλήγει συμφέροντα και τους τρόπους οικονομικής ανάπτυξης των χωρών. Για το λόγο αυτό η πρόοδος είναι σχετικά αργή και κάτω του προσδοκώμενου αποτελέσματος (Nugent 1999: 386).

Παρά τους εγγενείς περιορισμούς της ΕΕ, το Συμβούλιο εξέδωσε πολλές κοινοτικές οδηγίες που δεσμεύουν τα κράτη-μέλη σε συγκεκριμένη στοχοθεσία με καταληκτικές ημερομηνίες. Οι οδηγίες αφορούσαν σε όλους σχεδόν τους τομείς που άπτονται του περιβάλλοντος (Krumer και Παλαιολόγου 1992: 157). Όμως αφέθηκαν ελεύθερα οι χώρες να επιλέξουν τους τρόπους για την εφαρμογή των οδηγιών (Δελλή 1998: 134) με σκοπό τη διατήρηση των εθνικών ιδιομορφιών αλλά και την απαραίτητη προώθηση της ευρωπαϊκής πολιτικής (Krumer και Παλαιολόγου 1992: 158).

Ο έλεγχος για την εφαρμογή των οδηγιών και τη συμμόρφωση των κρατών-μελών στις αποφάσεις είναι μια από τις κύριες ευθύνες της Ευρωπαϊκής Επιτροπής. Η παραβίαση των υποχρεώσεων των κρατών-μελών, ενεργοποιεί το Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (ΔΕΚ) με εντολή της Επιτροπής εναντίον του παραβάτη.

Με την ίδρυση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής Περιβάλλοντος (ΕΕΠ) το 1987 τέθηκε σε εφαρμογή το Τέταρτο Πρόγραμμα Δράσης (1987- 1992), με σκοπό τη συνύπαρξη της περιβαλλοντική με την επιχειρηματική δράση (Δούση 2001: 31). Το Πρόγραμμα αυτό στόχευε στην πλήρη εφαρμογή της ευρωπαϊκής περιβαλλοντικής νομοθεσίας στη μείωση των ρυπογόνων πηγών, στη βελτιστοποίηση ενημέρωσης του κοινού και στη δημιουργία θέσεων εργασίας που θα αφορούσαν στη βελτίωση του περιβάλλοντος.

Το Πέμπτο Πρόγραμμα Δράσης (1993 – 2001) έχει ως δεδομένο την μη αποτελεσματική πολιτική για την αντιμετώπιση των πολύπλοκων περιβαλλοντικών ζητημάτων. Θέτει ως στόχο την ενσωμάτωση της ευρωπαϊκής πολιτικής βασισμένο σε χρηματοδοτικά εργαλεία και άλλα μέσα πίεσης (Τσάλτας και Πλατιάς 2010: 109 - 110). Με το Πέμπτο Πρόγραμμα ορίστηκε η στρατηγική για την κλιματική αλλαγή και την προστασία σε διάφορους τομείς του περιβάλλοντος, ενσωματώθηκε η πρόβλεψη για την επιχειρηματική περιβαλλοντική συνείδηση, προέβλεψε βελτιώσεις στον τομέα της πληροφόρησης και της διαφάνειας και διεθνοποίησε το πρόβλημα καταστροφής του περιβάλλοντος.

Το Έκτο Κοινοτικό Πρόγραμμα Δράσης (2002 – 2012) σύστησε στην ΕΕ την αέναη βιώσιμη ανάπτυξη με σκοπό την υψηλότερη περιβαλλοντική προστασία και τη βιώσιμη και ανανεώσιμη χρήση των φυσικών πόρων. Επίσης ενσωμάτωσε την οικολογική διάσταση σε όλους τους τομείς δράσής της ΕΕ (πχ επεξεργασία αποβλήτων και σημασία της βιοποικιλότητας).

Τέλος, με το Έβδομο Πρόγραμμα Δράσης (2013 έως σήμερα) καθορίζεται η κατεύθυνση για την πολιτική περιβάλλοντος στην ΕΕ. Για αυτή τη χρονική περίοδο, το Πρόγραμμα έχει στόχους όπως μείωση του αποτυπώματος του άνθρακα από τα κράτη και τις επιχειρήσεις, την προστασία της δημόσιας υγείας, την αποδοτικότητα των πόρων της φύσης κ.α. Για να επιτευχθούν οι στόχοι αυτοί, η ΕΕ θα πρέπει να κάνει επενδύσεις εναντίον του φαινομένου της κλιματικής αλλαγής, την καθολική περιβαλλοντική διάσταση σε όλο το φάσμα της πολιτικής και την εξάλειψη του ελλείμματος εφαρμογής (Δουση 2013: 391).

4.2. Περιβαλλοντική διακυβέρνηση και εργαλεία πολιτικής

Διαμόρφωση της ευρωπαϊκής πολιτικής περιβάλλοντος

Η περιβαλλοντική πολιτική διαμορφώνεται από τα κράτη μέλη μέσω του Συμβουλίου γι αυτό και ο κύριος λόγος που δεν αναπτύχθηκε αμέσως είναι λόγω των δυσκολιών που προέβλεπαν ορισμένες χώρες ως προς τα εθνικά τους συμφέροντα. (Thomson και Hosli 2006: 413).

Η διαδικασία όμως της συναπόφασης (Μάαστριχτ), μείωσε το ρόλο των χωρών της ΕΕ αλλά και εκείνο του Συμβουλίου. Επιπλέον αυτό που δεν πρέπει να ξεχνάμε είναι η αλληλεπίδραση που υπάρχει ανάμεσα στα διάφορα επίπεδα που επηρεάζουν τις προτιμήσεις και τις αντιλήψεις. Για την επίτευξη της αειφόρου ανάπτυξης καινούριες και σύγχρονες ιδέες αποτελούν τα εργαλεία για την αντιμετώπιση των προκλήσεων.

Τα θεσμικά αυτά όργανα συμβάλουν σημαντικά στην δημιουργία δικαίου και πολιτικής στον τομέα του περιβάλλοντος. Η αλληλεπίδραση που υπάρχει στις σχέσεις των τριών μερικές φορές είναι τόσο σημαντική που πολλές φορές αποφέρουν συνεργία και άλλες όμως ανταγωνισμό.

Είναι σημαντικό να αναφέρουμε τα ανταγωνιστικά συμφέροντα, που αφορούν κυρίως οικονομικές, βιομηχανικές ή και γεωργικές ομάδες συμφερόντων (λόμπι) όπου επιδιώκουν διαφορετικά αποτελέσματα ανάλογα με τους στόχους τους μέσα από τη περιβαλλοντική πολιτική. Αυτή η συμμετοχική διαδικασία για τη λήψη αποφάσεων

καταλήγει να είναι πολύπλευρη και πολυεπίπεδη φθάνει στην κωλυσιεργία απαραίτητων δράσεων ή και στην αδράνεια. Αποτέλεσμα όλων αυτών είναι να επηρεάζονται τα περιβαλλοντικά συμφέροντα από τις εκάστοτε στρατηγικές που περιορίζουν τις δυνατότητες παρεμβάσεων και επιτυχίας.

Η πολιτική περιβάλλοντος αναπτύσσεται, διαμορφώνοντας και εφαρμόζοντας τους στόχους της σύμφωνα τη κοινωνία των πολιτών που δεν πρέπει να αγνοείται. Όπως αναφέρουν οι Λάβδα κ.ά. (2006: 651), ομάδες πολιτών βοήθησαν σημαντικά στην ανάπτυξη της κοινοτικής πολιτικής περιβάλλοντος, έχοντας την υποστήριξη της Επιτροπής και του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου. Λόγω των διαδικασιών που απαιτούν χρόνο και των λιγοστών οικονομικών πόρων που διαθέτει η κοινωνία των πολιτών χάνεται με το χρόνο η επιδρασή της.

Ιεραρχικό μοντέλο και Πολυεπίπεδη περιβαλλοντική διακυβέρνηση

Όταν γεγονότα που επηρεάζουν την ιστορία συμπίπτουν με την γένεση και την ανάπτυξη της κοινοτικής πολιτικής περιβάλλοντος που επηρεάζουν όχι μόνο τις σχέσεις μεταξύ κρατών αλλά και τις εσωτερικές τους, όπως επίσης οι σχέσεις ανάμεσα σε πολιτικό σύστημα, αγορά, κοινωνία και περιβάλλον. Η πρώτη περίπτωση είναι η παγκοσμιοποίηση, νέοι σημαντικοί οικονομικοί παίκτες ασκούν περισσότερη πίεση στο περιβάλλον και στην δεύτερη που η ενσωμάτωση στην ΕΕ των πρώην ανατολικών χωρών και λόγω έλλειψης πόρων έπρεπε να ενισχυθούν σημαντικά.

Στο Πέμπτο Πρόγραμμα Δράσης η νέα πολιτική, έλαβε χώρα στις αρχές της δεκαετίας του 1990. Ο ηγετικός ρόλος της Επιτροπής έθεσε ως στόχο την υιοθέτηση νέας πολυεπίπεδης περιβαλλοντικής διακυβέρνησης. Ο Wilson (1995) αναφέρει ότι, ένας υψηλόβαθμος αξιωματούχος από τη Διεύθυνση Περιβάλλοντος της Επιτροπής υποδεικνύει ξεκάθαρα η περιβαλλοντική ευθύνη θα πρέπει να διανεμηθεί στις αρχές, τη βιομηχανία, τους καταναλωτές και το γενικό κοινό.

Η περιβαλλοντική διακυβέρνηση συναντάται με βάση το άρθρο 1 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση, το οποίο ορίζει, οι αποφάσεις να λαμβάνονται όσο το δυνατόν πιο ανοικτά και σχετικά με τους πολίτες. Επιπλέον ενισχύει τη συμμετοχή περισσότερων ομάδων διοίκησης στη διακυβέρνηση γεγονός που δίνει καλύτερη εικόνα για τα χαρακτηριστικά των περιοχών και τα τοπικά συμφέροντα τους.

Παρ' όλα αυτά το παραδοσιακό μοντέλο διακυβέρνησης περιέχει προβλήματα σε χώρες όπως η Ελλάδα μιας και η έλλειψη εμπιστοσύνης στις σχέσεις κράτους,

κοινωνίας και αγοράς, αποτελεί αποτρεπτικό παράγοντα για τη σταδιακή υιοθέτηση νέων μορφών διακυβέρνησης.

Παραδοσιακά και Σύγχρονα εργαλεία πολιτικής

Θα πρέπει να διαχωρίσουμε τα εργαλεία σε δύο μεγάλες κατηγορίες τα παραδοσιακά που περιλαμβάνουν τα ρυθμιστικά εργαλεία άμεσης παρέμβασης και ελέγχου εφαρμογής της νομοθεσίας καθώς και τα σύγχρονα αφορούν τα μέσα που βασίζονται στην αγορά, σε περιβαλλοντικές συμφωνίες και σε υποστηρικτικά θεσμικά εργαλεία.

Οι νόμοι της ΕΕ αποτελούν τους κανονισμούς που ισχύουν ενιαία σε όλες τις χώρες που ανήκουν σε αυτή. Η ΕΕ δίνει τη δυνατότητα επιλογής των μέτρων ως προς τους στόχους που τέθηκαν. Η ανάγκη να τηρούνται οι διεθνείς συμβάσεις, εξηγεί τον μικρό αριθμό κανονισμών της ένωσης όπως ο Κανονισμός 3626/82 για το διεθνές εμπόριο ειδών άγριας πανίδας και χλωρίδας που απειλούνται με εξαφάνιση (Kramer και Παλαιολόγου 1992: 157).

Οδηγίες όπως είναι η πλειονότητα της ευρωπαϊκής περιβαλλοντικής νομοθεσίας καθορίζουν στις χώρες τους στόχους, που χρήζουν προσαρμογής ως προς το εθνικό δίκαιο και εφαρμογής τους. Παρά το γεγονός ότι τα εργαλεία επιτήρησης έχουν βελτιωθεί, οι χώρες συνεχίζουν να μην έχουν σωστή επιβολή της νομοθεσίας. Οι καθυστερήσεις και τα προβλήματα ενσωμάτωσης η ελλιπής συμμόρφωση με τη νομοθεσία και οι παραβιάσεις είναι συχνά φαινόμενα.

Για το λόγο λοιπόν ότι τα νομοθετικά εργαλεία κρίνονται ανεπαρκή για την αντιμετώπιση των προβλημάτων που δεν μπορούν να οδηγήσουν σε μια νέα εποχή αειφόρου ανάπτυξης, η εύρεση νέων εργαλείων στην ευρωπαϊκή πολιτική περιβάλλοντος είναι άμεση προκειμένου να επιτευχθούν οι στόχοι της ΕΕ. Τα οικονομικά εργαλεία αποτελούν σημαντικό βήμα προς την εξέλιξη της πολιτικής περιβάλλοντος. Κάποια από αυτά είναι τα περιβαλλοντικά τέλη, οι περιβαλλοντικοί φόροι, οι άδειες εμπορίας εκπομπής ρύπων και οι επιδοτήσεις.

Η πιο σημαντική καινοτομία για την ΕΕ είναι οι άδειες εμπορίας εκπομπής ρύπων. Με την Οδηγία 2003/87/ΕΚ του Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, η Ένωση έχει αναπτύξει ιδιαίτερα αποτελεσματικό Σύστημα Εμπορίας Δικαιωμάτων Εκπομπής Αερίων του Θερμοκηπίου. Οι επιδοτήσεις αφορούν κατά κύριο λόγο τον αγροτικό τομέα, μέσω Κοινής Αγροτικής Πολιτικής, αποσκοπώντας στην ανάπτυξη νέων και

φιλικών προς το περιβάλλον καλλιεργειών. Οι περιβαλλοντικές συμφωνίες είναι ένα ακόμη σύγχρονο εργαλείο της πολιτικής.

Τέσσερις τύποι εργαλείων αποτελούν τα υποστηρικτικά θεσμικά εργαλεία όπως αυτά απαιτούνται για την εξέλιξη της ευρωπαϊκής πολιτικής περιβάλλοντος είναι οι εκτιμήσεις περιβαλλοντικών επιπτώσεων και το σύστημα οικολογικής διαχείρισης και ελέγχου (EMAS – Eco-Management and Audit Scheme). Το Ευρωπαϊκό Οικολογικό Σήμα (EU Eco-label) αποτελεί εργαλείο που χρήση της περιβαλλοντικής συνείδησης παραγωγών και καταναλωτών. Το χρηματοδοτικό εργαλείο LIFE+ αποσκοπεί στο να συμβάλει στην ανάπτυξη και στην εφαρμογή της ευρωπαϊκής πολιτικής, στη βελτίωση της νομοθεσίας και στην ενσωμάτωση της περιβαλλοντικής διάστασης στις άλλες πολιτικές (Τσάλτας και Πλατιάς 2010: 156).

Για την αντιμετώπιση των περιβαλλοντικών προβλημάτων, τα σύγχρονα εργαλεία επιδιώκουν νέα προσέγγιση καθώς η δράση της ΕΕ για την επίτευξη των περιβαλλοντικών στόχων της θα είναι πιο άμεση και αποτελεσματική. Παραδοσιακά και νέα εργαλεία αποτελούν την σωστή επιλογή για τον περιορισμό της ρύπανσης, την προστασία του περιβάλλοντος και των φυσικών πόρων, καθώς και της επίτευξης του στόχου της βιώσιμης ανάπτυξης.

Σύνοψη κεφαλαίου 4

Σκοπός αυτού του κεφαλαίου είναι να αποδώσει συνοπτικά μια διαδικασία τόσων χρόνων, όπως αυτή της εξέλιξης των ευρωπαϊκών πολιτικών για το περιβάλλον, καθορίζοντας τα χρονικά όρια από την έγκριση του Πρώτου Προγράμματος Δράσης για το περιβάλλον μέχρι και σήμερα. Αναλύονται σε επτά φάσεις όλες οι αναμορφώσεις και οι μεταλλάξεις των πολιτικών για το περιβάλλον σε ευρωπαϊκό επίπεδο.

Ειδικότερα, χωρίζεται σε 7 ποργράμματα δράσης, όπου στο πρώτο και στο δεύτερο καθορίζεται σε βασικό μέλημα της ΕΕ η προστασία του περιβάλλοντος. Στο τρίτο πρόγραμμα ουσιαστικά αναπτύσσεται μια στρατηγική πρόληψης για θέματα που αφορούν το περιβάλλον, οικοδομώντας ένα στιβαρό νομοθετικό υπόβαθρο διατήρησης, προστασίας και συμμόρφωσης, στη σχέση και τις υποχρεώσεις που έχουμε ως Κοινότητα σε σχέση με το περιβάλλον. Στο τέταρτο επιχειρείται η συμφιλίωση της

οικονομικής, περιβαλλοντικής και κοινωνικής ανάπτυξης, ενώ στο πέμπτο γνωρίζοντας την αναποτελεσματικότητα των προηγούμενων εγχειρημάτων για το περιβάλλον, κάνει λόγο για περιβαλλοντική πολιτική με όρους αγοράς και οικονομίας. Στο έκτο και προτελευταίο πρόγραμμα δράσης η ΕΕ μιλά για το περιβάλλον πάνω από όλα και την ανεξαρτητοποίησή του από τις πιέσεις της οικονομική ανάπτυξης. Στο τελευταίο πρόγραμμα κάνει λόγο για την μείωση του ελλείματος εφαρμογής, αντιμετώπιση των φαινομένων της κλιματικής αλλαγής και τη σύζευξη της περιβαλλοντικής πολιτικής και με άλλα πεδία πολιτικής.

Στο δεύτερο μισό του κεφαλαίου και μετά την αποτύπωση της εξέλιξης των πολιτικών για το περιβάλλον, επιχειρείται η αποτύπωση της περιβαλλοντικής διακυβέρνησης και τα εργαλεία αυτής. Συγκεκριμένα, η διαμόρφωση της περιβαλλοντικής πολιτικής έγκειται στα κράτη-μέλη και στα συμφέροντά τους, δημιουργώντας ένα δίκαιο για το περιβάλλον, το οποίο βέβαια εξαιτίας των ανταγωνιστικών συμφερόντων μεταξύ ισχυρών ομάδων οδηγείται σε αδιέξοδο. Με λίγα λόγια τα οικονομικά συμφέροντα υπερέχουν των οικολογικών, με αποτέλεσμα να τα καθορίζουν.

Η περιβαλλοντική διακυβέρνηση μεταλλάσσεται και προσαρμόζεται στις σύγχρονες εξελίξεις, αποκτώντας μια πολυεπίπεδη μορφή, ξεχνώντας τον συντηρητικό και παθητικό παρατηρητή για τη τήρηση των κανόνων - οδηγιών. Η μετάβαση αυτή προσπάθησε να συμφιλιώσει το περιβάλλον με την κοινωνία την αγορά και το κράτος, χρησιμοποιώντας, αφ' ενός εργαλεία παραδοσιακού χαρακτήρα με σκοπό την άμεση παρέμβαση και εφαρμογή, και αφετέρου σύγχρονου χαρακτήρα, πιο κοντά σε ελαστικές πολιτικές, οι οποίες προσαρμόζονται στις εκάστοτε συνθήκες.

Κεφάλαιο 5. Θεσμική εξέλιξη και κύρια χαρακτηριστικά της εθνικής πολιτικής περιβάλλοντος

5.1. Γέννηση και εξέλιξη της εθνικής πολιτικής περιβάλλοντος

Με τη Μεταπολίτευση και την ψήφιση του Συντάγματος (1975) ξεκινάει και επίσημα η περιβαλλοντική πολιτική της Ελλάδας. Το Σύνταγμα αυτό προέβλεπε την προστασία της ανθρώπινης υγείας και ασφάλειας και με έμμεσο τρόπο και το περιβάλλον του (Σπανού 1995: 117).

Περίοδος 1975 – 1986

Οι νέοι κυβερνώντες προσπάθησαν να σεβαστούν την επιταγή του Συντάγματος για την υποχρέωση του Κράτους στην προστασία του φυσικού και πολιτισμικού περιβάλλοντος (Pridham κ.ά. 1995: 251). Όσον αφορά στο πενταετές Αναπτυξιακό Πρόγραμμα της περιόδου 1976 – 1980 το ΚΕΠΕ (1976) δήλωνε την ανάγκη για τη σύσταση ειδικού συντονιστικού οργάνου σχετικά με το περιβάλλον (Σπανού 1995: 133).

Με την ψήφιση του ν. 360/1976 που αφορούσε στη χωροταξία σε σχέση με το περιβάλλον, έγιναν τα πρώτα βήματα για το συντονισμό των υπουργείων πρώτα με ευθύνη του υπουργείου Συντονισμού και στη συνέχεια του υπουργείου Εθνικής Οικονομίας (Σπανού 1995: 133). Ο συμβολισμός ότι η περιβαλλοντική πολιτική σχετιζόταν άμεσα με την οικονομία ήταν εξαιρετικά προφανής (Vlassoroulou 1991: 57). Εκτός από το συμβολισμό υπήρχε και η πραγματικότητα της τότε εποχής που επέτασσε τον καταγκιστικό ρυθμό ανάπτυξης η οποία δεν έπρεπε να επιβραδυνθεί για κανένα λόγο, πράγμα που θα διασφαλιζόταν από το γεγονός ότι οικονομία και περιβάλλον θα συστεγάζονταν στο ίδιο υπουργείο. Η οικονομία ήταν αυτή που διαμόρφωνε τις αντιλήψεις και τις προτεραιότητες της εποχής. Η περιβαλλοντική πολιτική και η οικονομική είναι αλληλοεξαρτούμενες αλλά πάντα η πρώτη να φαντάζει ως ανάχωμα και όχι ως προσταευτόμενο κοινωνικό αγαθό. Όπως ορθά αναφέρει η Δούση (2001: 65), μπροστά στην ώθηση της οικονομίας το περιβάλλον θα περνούσε σε δεύτερη μοίρα εφόσον την τύχη του θα όριζε το ίδιο υπουργείο και όχι κάποιο άλλο με καθαρή πολιτική στόχευση.

Η δεύτερη περίοδος ξεκινά με το Ν. 1032/1980 και τη δημιουργία του νέου Υπουργείου Χωροταξίας, Οικισμού και Περιβάλλοντος (ΥΧΟΠ). Η κύρια αποστολή του Υπουργείου ήταν η διαφύλαξη του περιβάλλοντος βάσει ειδικών προγραμμάτων (μελέτη-σύνταξη-εφαρμογή). Εκτός αυτών όμως, δεν είχε πολιτικές αρμοδιότητες ούτε ήταν υπεύθυνο για τις περιβαλλοντικές υπηρεσίες. Αποτέλεσμα των άνω ήταν η αδυναμία ολοκλήρωσης της αποστολής του.

Η τρίτη περίοδος ξεκινά το 1985 με την ίδρυση του Υπουργείου Περιβάλλοντος, Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων (ΥΠΕΧΩΔΕ). Εκτός άλλων αρμοδιοτήτων πήρε και τις αρμοδιότητες των Δημοσίων Έργων καθώς και τις σχετικές περιβαλλοντικές αρμοδιότητες του Υπουργείου Εθνικής Οικονομίας (Σπανού 1994: 252)

Το ΥΠΕΧΩΔΕ με τη θέσπιση του Νόμου–πλαισίου 1650/1986 έχει την ευθύνη της περιβαλλοντικής πολιτικής, ενώ η νομαρχιακή και τοπική αυτοδιοίκηση ανέλαβε την ευθύνη για την εφαρμογή της. Αυτό βέβαια δεν απέκλειε και συναρμοδιότητες με άλλα υπουργεία (Σπανού 1995: 138). Αξίζει να αναφερθεί ότι με τα διάφορα θέματα προστασίας του περιβάλλοντος ασχολούνταν 8 υπουργεία, πράγμα που σημαίνει ότι θα οδηγούνταν σε μη συντονισμό και καθυστερήσεις περιβαλλοντικών δράσεων νομοτελειακά.

Περίοδος 1987 – 2000

Με σημαντικές πρωτοβουλίες σε κοινοτικό επίπεδο συμπίπτει χρονικά η δεύτερη φάση της εθνικής πολιτικής. Η ΕΕ άρχισε να πιέζει τα κράτη-μέλη για συμμόρφωση με το κοινοτικό δίκαιο με διάφορους τρόπους όπως με κυρώσεις και περικοπή πόρων σε περιπτώσεις μη έγκαιρης συμμόρφωσης. Η έναρξη ισχύος της Ενιαίας Ευρωπαϊκής Πράξης το 1987 έθεσε την πολιτική περιβάλλοντος ως κύριο άξονα και εισάγοντας και τα απαραίτητα νομικά εργαλεία για την εφαρμογή της. Επίσης μέσω της Συνθήκης του Μάαστριχτ (1993) όλες οι κοινοτικές δράσεις για το περιβάλλον αναβαθμίστηκαν σε επίπεδο επίσημης πολιτικής (Ράντος 1994: 53).

Το 1988 και το 1990 προσθέτονται αρμοδιότητες στο ΥΠΕΧΩΔΕ με 2 Προεδρικά Διατάγματα (51 και 340 αντίστοιχα) τα οποία εντάσσονται σε νέες Γενικές Διευθύνσεις. Μία από αυτές υπό το τίτλο της «Γενικής Διεύθυνσης Περιβάλλοντος» έγινε υπό την πίεση της ΕΕ και είχε όλες τις περιβαλλοντικές αρμοδιότητες (Γιαννακούρου 2009: 357). Εδώ εισάγεται ο όρος της Μελέτης Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων (ΜΠΕ), ελέγχονται οι όροι συμμόρφωσης με την κείμενη νομοθεσία και λαμβάνονται μέτρα για τις ρυπογόνες πλευρές των έργων (Σπανού 1995: 149).

Για τον έλεγχο της τήρησης των περιβαλλοντικών όρων συστήνεται το 1994 το Ειδικό Σώμα Ελεγκτών για την Προστασία του Περιβάλλοντος (ΕΣΕΠΠ τελεί υπό την εποπτεία του Υπουργού ΠΕΧΩΔΕ, καθώς και του οικείου νομάρχη ή περιφερειάρχη.

Περίοδος 2001 - 2010

Μετά από χρόνια αδράνειας ή ημίμετρης αντιμετώπισης των αδύρητων αναγκών για την προστασία του περιβάλλοντος, έφτασε το 2009 για να αποκτήσει η Ελλάδα αυτόνομο Υπουργείο Περιβάλλοντος (Σμπώκος 2011: 19). Βέβαια η αλήθεια είναι ότι προήλθε από τη μετονομασία του ΥΠΕΧΩΔΕ αλλά έστω και συμβολικά ως ΥΠΕΚΑ (Υπουργείο Περιβάλλοντος Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής) έδειχνε ότι

υπάρχει κάποια ανησυχία για την κλιματική αλλαγή και ότι γίνεται προσπάθεια αντιμετώπισης του φαινομένου.

Μία τομή στην προστασία του περιβάλλοντος ήταν και το Πρωτόκολλο του Κιότο (1997) το οποίο υπογράφηκε από 55 χώρες, οι οποίες και δεσμεύονταν να μειώσουν τις εκπομπές των ρύπων (5-8% μέχρι το 2012). Η ΕΕ δεσμεύτηκε και αυτή από την πλευρά της, υποχρεώνοντας τα κράτη-μέλη να ακολουθήσουν περιβαλλοντικές πολιτικές με γνώμονα αυτή τη μείωση. Έτσι η Ελλάδα, παρά το ότι είχε σχετικά μικρή ευθύνη για την παραγωγή αερίων του θερμοκηπίου καθ' ότι δεν διέθετε μεγάλη βιομηχανία, εντούτοις κινήθηκε προς τη συστηματική μείωση των εκπομπών αυτών (Σμπώκος 2011: 17). Το Πρωτόκολλο συμπεριλήφθηκε στο Ν. 3017/2002, δόθηκαν οι σχετικές αρμοδιότητες στο ΥΠΕΧΩΔΕ αλλά λόγω έλλειψης πολιτικής βούλησης δεν δημιουργήθηκαν οι απαραίτητες δομές εντός του που θα φρόντιζαν ενδελεχώς την εφαρμογή του (Σμπώκος 2011: 18).

Περίοδος 2010 - 2019

Η οικονομική κρίση που έπληξε την Ελλάδα, ισοπέδωσε τις κρατικές υπηρεσίες, τις αποδυνάμωσε από προσωπικό και οικονομικούς πόρους και άλλαξε τις προτεραιότητες της πολιτικής τους. Αν και είναι νωρίς να έχουμε μια κριτική ματιά στα αποτελέσματα της οικονομικής κρίσης στον τομέα του περιβάλλοντος, μπορούμε να αποτυπώσουμε αδρά κάποιες συνέπειες. Ξεκινώντας από τα θετικά, η εξωτερική πίεση προς τη χώρα μέσω των μνημονίων συνέβαλε στην υπερκέραση παλαιότερων αναχωμάτων στην ολοκληρωμένη εφαρμογή πολιτικών περιβάλλοντος που εκπορεύονται από την ΕΕ σε σχέση πάντα με την οικονομική ανάπτυξη. Δόθηκε προτεραιότητα στις επενδύσεις ΑΠΕ με αποτέλεσμα η Ελλάδα να μπει με αξιώσεις στον ενεργειακό χάρτη της ΕΕ. Η μνημονιακή λαίλαπα μετρίασε έως και εξαφάνισε τις όποιες αντιδράσεις και είδαμε την κατασκευή έργων ΑΠΕ σε περιοχές που πριν την κρίση ήταν αδύνατο και να το σκεφτούμε απλώς (π.χ Άγραφα, ζώνες NATURA κλπ). Από την άλλη πλευρά η κρίση είχε και αρνητικές συνέπειες για το περιβάλλον μέσω της αποκορύφωσης της ενεργειακής ένδειας. Η έλλειψη οικονομικών πόρων σε μεγάλο τμήμα του πληθυσμού δημιούργησε λύση θέρμανσης άκρως επικίνδυνες για το περιβάλλον και την ποιότητα ζωής (πχ καπνός από τζάκια που έκαιγαν κάθε λογής καύσιμη ύλη κλπ).

Μέχρι και τις τελευταίες ημέρες του 2019 ήταν σε διαβούλευση το Εθνικό Σχέδιο για την Ενέργεια και το Κλίμα με πολύ ενδιαφέρουσες προτάσεις από πολλούς

φορείς (πχ Greenpeace κ.α) σχετικά με την αναστροφή των αποτελεσμάτων της οικονομικής κρίσης στο περιβάλλον. Αυτές σε συνδυασμό με την αναστροφή του οικονομικού κλίματος τα τελευταία 2-3 χρόνια, ίσως αποτελέσουν τα εχέγγυα για ένα καλύτερο μέλλον για το περιβάλλον στην Ελλάδα.

5.2. Οι παράγοντες της εθνικής πολιτικής περιβάλλοντος και η επιρροή της ΕΕ

Η κυβέρνηση έχει την εποπτεία της εγκαθίδρυσης της πολιτικής περιβάλλοντος ενώ η δημόσια διοίκηση ασχολείται με την εφαρμογή. Το τελικό αποτέλεσμα της πολιτικής αυτής όμως επηρεάζεται από διάφορους παράγοντες. Τέσσερα πεδία αποτελούν την περιβαλλοντική πολιτική τα οποία αλληλοεξαρτώνται και αφορούν το πολιτικοδιοικητικό σύστημα, το οικονομικό, το ακαδημαϊκό και το κοινωνικό (Lekakis 2000: 70).

Κυβέρνηση και πολιτικά κόμματα

Η προστασία του περιβάλλοντος όταν απασχόλησε την ελληνική κυβέρνηση, αυτές δεν ανταποκρίθηκαν άμεσα σε αυτό το ζήτημα. Το περιβαλλοντικό ενδιαφέρον των κυβερνητικών διαφέρει ανάλογα με τη χρονική στιγμή αλλά και των πολιτικών προτεραιοτήτων.

Η διαφορά των κομμάτων πριν και μετά των προεκλογικών περιόδων είναι μεγάλη ειδικότερα δε όταν πλέον αποτελούν κυβερνητικό κόμμα δείχνει πως υπάρχει έλλειψη πολιτικής θέλησης για αποτελεσματική περιβαλλοντική πολιτική. Ο προσανατολισμός προς την αύξηση της οικονομίας, οι λιγιστές δημόσιες δαπάνες ως ποσοστό του ΑΕΠ που προορίζονται για το περιβάλλον, η έλλειψη συντονισμού των θεσμών που αφορούν την προστασία του περιβάλλοντος, δείχνει ότι η προστασία του περιβάλλοντος δεν ήταν προτεραιότητα των εκάστοτε κυβερνήσεων.

Οι απόψεις για τη σημασία της προστασίας του περιβάλλοντος των πολιτικών προσώπων και των κομμάτων έχει αλλάξει. Η συμμετοχή στην ΕΕ επηρεάζει την πολιτική των κυβερνήσεων της Ελλάδας αλλάζοντας τις προτεραιότητες τους (Καζάκος 1999: 100).

Κεντρική, περιφερειακή διοίκηση και τοπική αυτοδιοίκηση

Ο πυρήνας του πολιτικού συστήματος είναι η δημόσια διοίκηση και η βαρύτητά της για την εφαρμογή των ευρωπαϊκών πολιτικών είναι απαραίτητη σύμφωνα με (Σπανού 2001: 35). Το 80% των κανόνων δικαίου που χρησιμοποιούν οι χώρες της ΕΕ για το περιβάλλον είναι κοινοτικοί, όπως αναφέρει ο Ράντος (2007: 91). Δεν υπάρχει όμως κοινοτική συμφωνία για τα μέσα που πρέπει να χρησιμοποιηθούν για την προστασία του του περιβάλλοντος και τη σημασία του ως δημόσιο αγαθό.

Η τοπική αυτοδιοίκηση έχει μεγαλύτερη δυνατότητα παρακολούθησης και ελέγχου των τοπικών προβλημάτων καθώς επίσης υπάρχουν περιπτώσεις που οι τοπικοί παράγοντες έχουν βοηθήσει σημαντικά στην ανάδειξη της περιβαλλοντικής προστασίας. Αρκετές φορές επέβαλλαν αλλαγές στους περιβαλλοντικούς όρους για μεγάλες δημόσιες ή ιδιωτικές επενδύσεις που πιθανόν να είχαν μεγάλες επιπτώσεις για το περιβάλλον.

Οι λόγοι που ακόμη και σε έργα περιβαλλοντικής προστασίας, αντιδρούν στις περισσότερες περιπτώσεις είναι οικονομικοί και όχι οικολογικοί γεγονός που πρέπει να επισημανθεί μιας και επικαλούνται περιβαλλοντικές ανησυχίες. Οι Χώροι Υγειονομικής Ταφής Υπολειμμάτων (ΧΥΤΥ) είναι χαρακτηριστικά αποτελούν παράδειγμα των τοπικών αντιδράσεων. Παρά το γεγονός ότι αναγνωρίζουν την αναγκαιότητα δημιουργίας κατάλληλων υποδομών, πολλές από αυτές τις περιοχές διαθέτουν παράνομες χωματερές (ΧΑΔΑ), αντιδρούν έντονα στην δημιουργία των κατάλληλων χώρων. Κυριότερο πρόβλημά τους είναι να γίνουν οπουδήποτε αλλού εκτός από τα γεωγραφικά όρια του δήμου τους.

Ο ρόλος του Συμβουλίου της Επικρατείας

Το Συμβούλιο της Επικρατείας (ΣτΕ) αποτελεί το σημαντικότερο παράγοντα της προστασίας του περιβάλλοντος. Παρά το γεγονός ότι το ΣτΕ δεν διαμορφώνει την πολιτική, με τις αποφάσεις του κατευθύνει όμως το πολιτικό και διοικητικό σύστημα προς την ενσωμάτωση των απαραίτητων θεσμών και εργαλείων, ενώ ταυτόχρονα το κρατά υπόλογο για την τήρηση των κανόνων της κοινοτικής νομοθεσίας.

Αγορά και περιβάλλον

Η ευρωπαϊκή περιβαλλοντική πολιτική γεννηθηκε και άνθισε κυρίως από τις οικονομικές ανησυχίες και όχι τόσο από τις περιβαλλοντικές-οικολογικές. Οι σχέσεις αγοράς και περιβαλλοντικής πολιτική είναι πάντοτε αλληλοσυμπλεκόμενες και ίσως αλληλοεξαρτούμενες.

Γενικότερα, η παρέμβαση για το περιβάλλον προκαλεί επιπλέον κόστη στις επενδύσεις διότι περιορίζει την καταπάτηση των κανόνων σε όφελος του κέρδους. Σαφέστατα, ωφελεί το κοινωνικό σύνολο και όχι τις ομάδες συμφερόντων (Σπανού 1995: 172). Στην Ελλάδα, οι αντιδράσεις της αγοράς έγκεινται κυρίως στην κωλυσιεργία του διοικητικού συστήματος και στις καθυστερήσεις του ΣτΕ, όπου ο χρόνος που απαιτείται για την έκδοση απόφασης συχνά υπερβαίνει τα πέντε έτη. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα οι επενδυτές λόγω των καθυστερήσεων να μην γνωρίζουν εάν έχουν ή όχι αντικείμενο επένδυσης. Με την πάροδο αρκετών ετών η επένδυσή τους μπορεί να έχει απορριφθεί μιας και οι συνθήκες της αγοράς αλλάζουν με πολύ γοργούς ρυθμούς.

Κοινωνία των πολιτών και περιβαλλοντικές ΜΚΟ

Στην Ελλάδα το ατομικό συμφέρον είναι πάνω από το συλλογικό, αυτό αντικατοπτρίζεται και στο γεγονός ότι η κινητοποίηση για θέματα που αφορούν το περιβάλλον είναι σχετικά χαμηλή. Η μεσογειακή μας κουλτούρα, που περιλαμβάνεται και στη πολιτική, χαρακτηρίζεται από ατομικισμό που αποτελεί βάρος του συνόλου, του δημόσιου αγαθού και των νόμων.

Η κοινωνία θα πρέπει να είναι ενεργή και ευαισθητοποιημένη διότι μπορεί να αποτελεί θετική εξέλιξη στην προστασία του περιβάλλοντος. Ως σύμβουλους της Επιτροπής μπορούν να θεωρηθούν οι Περιβαλλοντικές Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις (ΠΜΚΟ) οι απαραίτητοι μηχανισμοί παρακολούθησης και ελέγχου απουσιάζουν[COM(1993), 320 final]. Παρότι δεν διαθέτουν ικανοποιητικούς οικονομικούς πόρους με αποτέλεσμα να μην έχουν μεγάλη επιρροή παρ όλα αυτά διέθεταν πληροφορίες στα διάφορα υπερεθνικά όργανα.

Η πολιτική τάξη αρχίζει και αντιλαμβάνεται τη σημασία της κοινωνικής κινητοποίησης, ειδικότερα όσο υπάρχουν οργανισμοί που την υποστηρίζουν. Συνεπώς, η προστασία του περιβάλλοντος σε θεωρητικό επίπεδο γίνεται όλο και πιο συχνά θέμα συζήτησης των πολιτών και κερδίζει περισσότερο έδαφος στην πολιτική ατζέντα, κυρίως σε προεκλογικές περιόδους, στην πράξη δεν έχει τον ίδιο βαθμό

σπουδαιότητας. Ισχύει λοιπόν γενικά, ότι η περιβαλλοντική θεματολογία - ευαισθησία είναι σίγουρα παρούσα στην ελληνική κοινωνία, αλλά συγκρούεται με αντιφάσεις και συμφέροντα (Σπανού 1995: 161).

Αναλύοντας την επιρροή της ΕΕ στην εθνική πολιτική περιβάλλοντος

Ένας από τους πιο εξευρωπαϊσμένους όρους είναι η περιβαλλοντική πολιτική (Λαδής 2007: 40). Το γεγονός αυτό, φέρει κάποιες υποχρεώσεις στα κράτη μέλη από την ΕΕ και αναφέρονται στο εθνικό και υπερεθνικό επίπεδο των χωρών αυτών. Πέραν όμως των όποιων πιέσεων δέχεται η Ελλάδα από τα υπερεθνικά όργανα, απαιτείται πολιτική βούληση και συνεχή πίεση από τη κοινωνία, με γνώμονα ότι η προστασία του περιβάλλοντος έχει οικονομικές απαιτήσεις (Ράντος 2007: 101).

Η συμμετοχή της Ελλάδας στην ΕΕ είναι η βασική κινητήρια δύναμη για την εξέλιξη της εν λόγω εθνικής πολιτικής. Σε αυτή την εξέλιξη τα εργαλεία της νομοθεσίας και οι κοινοτικοί πόροι βοηθούν σημαντικά τη συγκεκριμένη τομεακή πολιτική. Ακόμη κάποιοι τομείς που διαθέτουν εσωτερικές δυσκολίες, όπως η χωροταξία, καθορίζουν και προχωρούν οι απαραίτητες διαδικασίες μέσω της ευρωπαϊκής υποστήριξης.

Το κράτος μέλος οφείλει να συμμορφώνεται με τις ευρωπαϊκές δεσμεύσεις διαφορετικά η παραπομπή του στο ΔΕΕ επιβάλλει πρόστιμα, καθώς και διακοπή των κοινοτικών ενισχύσεων. Για το λόγο αυτό η κοινοτική νομοθεσία είναι απαραίτητη για τη διάρθρωση της αντίστοιχης εθνικής νομοθεσίας.

Οι περιβαλλοντικές δράσεις απαιτούν διαχειριστική εμπειρία από την εκάστοτε χώρα που θέτει την υποδομή για το περιβάλλον και οικονομικές χρηματοδοτήσεις βοηθούν την Ελλάδα σε αυτό το τομέα. Η χρηματοδότηση της ΕΕ για το περιβάλλον παρέχεται κυρίως μέσω των Διαρθρωτικών Ταμείων, του Ταμείου Συνοχής και του προγράμματος LIFE (Δούση 2001: 73). Δυστυχώς η Ελλάδα την αδυνατεί να αξιοποιήσει πλήρως τις ευρωπαϊκές χρηματοδοτήσεις, παρ' όλα αυτά όμως προχώρησε σε σημαντικές περιβαλλοντικές δράσεις. Η συμμετοχή της χώρας στην ΕΕ βοήθησε να διαθέσει ποσά, που δεν θα αφιέρωνε, σε περιβαλλοντικά έργα εάν ήταν εκτός της Ένωσης (Καζάκος 1999: 110 – 116).

Το Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Περιβάλλον & Αειφόρος Ανάπτυξης (ΕΠΠΕΡΑΑ) είναι το χρηματοδοτικό εργαλείο για έργα που σχετίζονται με την προστασία του περιβάλλοντος και τη βιώσιμη ανάπτυξη (βιολογικοί καθαρισμοί,

«πράσινες» κοινότητες, αποκατάσταση ΧΑΔΑ, κ.ο.κ.) . Ειδικότερα την τελευταία δεκαετία που το Πρόγραμμα Δημοσίων Επενδύσεων (ΠΔΕ) έχει περιοριστεί αρκετά, λόγω της δημοσιονομικής προσαρμογής. Επιπλέον ο τομέας της έρευνας και της τεχνολογικής ανάπτυξης (R&D) για το περιβάλλον επηρεάζεται από τη κοινοτική χρηματοδότηση. Είναι γεγονός ότι για τέτοιες δράσεις οι πόροι προέρχονται από την ΕΕ, καθ' ότι η Κοινότητα καθορίζει μέσα από την επιστημονική κοινότητα τη στρατηγική και τις προτεραιότητες της εθνικής πολιτικής περιβάλλοντος. Όμως είναι σημαντικό να αναφέρουμε το ερώτημα που είναι, σε πιο βαθμό οι επιστημονικές αναφορές συμπεριλαμβάνονται στον σχεδιασμό της πολιτικής περιβάλλοντος σε εθνικό επίπεδο και δεν αντικρούονται από συμφέροντα άλλων παραγόντων.

Σύνοψη κεφαλαίου 5

Στο κεφάλαιο πέντε σκιαγραφείται η πορεία εξέλιξης της εθνικής πολιτικής για το περιβάλλον και ορίζει ως αφετηρία της το έτος 1975 και την ψήφιση του νέου συντάγματος. Γενικά πρόκειται για ρυθμίσεις, οι οποίες αφορούσαν στην προστασία του ανθρώπου και είχαν ως αποτέλεσμα και την προστασία του περιβάλλοντος, χωρίς όμως καθολικό και αυστηρό χαρακτήρα.

Όλη η προσπάθεια δημιουργίας πολιτικών για το περιβάλλον χωρίζονται ιδανικά σε τρεις μεγάλες φάσεις μέχρι και σήμερα. Στην αρχή αποτελούσαν πολιτικές συμβολικού χαρακτήρα, οι οποίες δήλωναν την αρχή ενός εκσυγχρονισμένου καθεστώτος, χωρίς να έχουν αυτές οι πολιτικές κάποιο νομικό και θεσμικό υπόβαθρο. Έπειτα οι προσπάθειες εκπίπτουν με τις ευρωπαϊκές πιέσεις και τις κοινοτικές κυρώσεις, καθώς η Ελλάδα βρισκόταν σχετικά με το περιβάλλον σε πολιτική σύγχυση. Η τρίτη και τελευταία φάση βρήκε την Ελλάδα ουραγό παγκόσμιων δεσμεύσεων για το περιβάλλον. Αποτελούσε την μοναδική χώρα με στην ΕΕ, η οποία δεν διαθέτει Υπουργείο Πολιτισμού. Παρ' όλα αυτά το 2009 ιδρύεται το πρώτο υπουργείο Περιβάλλοντος με στόχο την εφαρμογή των στόχων του έβδομου Ευρωπαϊκού Προγράμματος Δράσης για το περιβάλλον.

Στο δεύτερο υποκεφάλαιο έγινε λόγος για τους παράγοντες άσκησης πολιτικών για το περιβάλλον, από άνωθεν προς κάτωθεν και αντίστροφα, τόσο σε εθνικό όσο και σε υπερεθνικό επίπεδο. Η περιβαλλοντική πολιτική διαχέεται συγκεκριμένα σε ένα φάσμα τεσσάρων πεδίων, στο γραφειοκρατικό-πολιτικοδιοικητικό, στο οικονομικό,

στο ακαδημαϊκό και το κοινωνικό, όπως ακριβώς συμβαίνει με όλες τις κοινωνικές πολιτικές. Αναλύεται η συμπεριφορά της εκάστοτε πολιτικής και πως τα τελευταία χρόνια έχει αλλάξει υπέρ του περιβάλλοντος. Παρ'όλα αυτά αντικρούει σε μια μη ετοιμότητα της δημόσιας διοίκησης σε όλα τα επίπεδα. Συγκεντρωτικά και στα επίπεδα οικονομίας και κοινωνίας, υπάρχει μια ευαισθητοποίηση, η οποία όμως περιορίζεται απο συγκρουόμενες νοοτροπίες και συμφέροντα.

Τέλος βλέπουμε ότι παρά τα εμπόδια της ανάπτυξης των συγκεκριμένων πολιτικών, η Ελλάδα, εξαιτίας και την επιρροής που δέχθηκε απο ήπιους ή απο εξαναγκαστικούς μηχανισμούς της ΕΕ, έκανε σημαντική πρόοδο. Η ανάπτυξη της έρευνας και της τεχνολογίας θέτει το πρόβλημα και κρούει τον κώδωνα κινδύνου. Έτσι λοιπόν, αποτυπώνονται οι κοινοτικές νομοθεσίες και οι κοινωνικές χρηματοδοτήσεις, ως μέσα μεταβολής και επιρροής, στοχεύοντας σε μια σταδιακή εξέλιξη πολιτικής και κοινωνικής κουλτούρας, η οποία θα έχει θετικό πρόσημο για το περιβάλλον.

Κεφάλαιο 6. Εφαρμογές περιβαλλοντικής πολιτικής στην Ελλάδα

6.1. Τα σημαντικότερα εμπόδια για την ανάπτυξη των ΑΠΕ στην Ελλάδα. Η περίπτωση των ΑΠΕ στη νότια Εύβοια

Η ανάπτυξη των ΑΠΕ στην Ελλάδα αντιμετώπισε από την αρχή μεγάλες δυσκολίες. Αρκετά από αυτά τα προβλήματα υπάρχουν μέχρι και σήμερα και δυσχεραίνουν την τήρηση των συμφωνηθέντων της χώρας απέναντι στην ΕΕ και τη διεθνή κοινότητα. Αν και σταδιακά διαμορφώθηκε η πρέπουσα πολιτική βούληση, εντούτοις δεν κατάφερε να υπερκεράσει τα κολλήματα και τις παθογένειες ετών.

Μελετώντας την περίπτωση των ΑΠΕ αποδεικνύεται ότι χωρίς την κοινωνική αποδοχή και την απαραίτητη διοικητικο-οικονομική εργαλειοθήκη δεν μπορούν να ευοδωθούν οι όποιες επενδύσεις (Μανώλης 2016). Οι βασικοί λόγοι για την ελληνική καθυστέρηση στην ανάπτυξη ΑΠΕ μπορούμε να ισχυριστούμε ότι είναι συντεχνιακοί, αδυναμίας συντονισμού και σχεδιασμού, έλλειψης θεσμών καθώς και έλλειψης ενημέρωσης του κοινού.

Ανάλυση των βασικών λόγων υστέρησης

Συντεχνιακοί λόγοι

Οι λόγοι αρχικής καθυστέρησης οφείλονται στη ΔΕΗ η οποία ακόμη και σήμερα είναι προσανατολισμένη στο λιγνίτη (αν και κάτι φαίνεται να αλλάζει τελευταία με το νέο business plan)¹⁵, η οποία, στις πρώτες ιδιωτικές προσπάθειες επενδύσεων σε ΑΠΕ, επιχείρησε να λειτουργήσει ανασταλτικά στην απελευθέρωση της αγοράς ενέργειας όσο και στην προώθηση εναλλακτικών μορφών (Παπαδημητρίου 2007). Το σύνολο της ΔΕΗ (διοίκηση, εργαζόμενοι, ΓΕΝΟΠ ΔΕΗ), είδαν τις επενδύσεις σε ΑΠΕ ως απειλή στη διατήρηση των προνομίων μονοπωλιακής παραγωγής και πώλησης ηλεκτρικής ενέργειας. Το βασικό επιχείρημά τους ήταν ότι οι ΑΠΕ αυξάνουν πάρα πολύ το κόστος παραγωγής σε αντίθεση με το φτηνό λιγνίτη, αποσιωπώντας το περιβαλλοντικό κόστος και τις συνέπειές του στην ανθρώπινη υγεία από τη χρήση του.

Αδυναμία συντονισμού και σχεδιασμού

Όλοι οι μελετητές συμφωνούν ότι πλέον η Ελλάδα διαθέτει σύγχρονη νομοθεσία για όλες τις βασικές μορφές ΑΠΕ και γενικότερης ενεργειακής παραγωγής (Παπαδημητρίου 2007, Φορτσάκης 2009). Η ανάπτυξη, όμως, των έργων ΑΠΕ δεν έρχεται μόνη της, απλώς νομοθετώντας νόμους και εκδίδοντας εγκυκλίους. Για να έχουμε απτά αποτελέσματα, πρέπει η νομοθεσία να συμβαδίζει με την επιχειρηματική λογική για ολοκλήρωση των καταθιμένων στόχων και μεγιστοποίηση των αποτελεσμάτων (Παπαδημητρίου 2007). Η απουσία όμως ασφυκτικών χρονοδιαγραμμάτων αλλά ενός συστήματος επιβράβευσης και ποινών για όσους έχουν θέσεις ευθύνης, έχει συνηθως ως αποτέλεσμα την καθυστέρηση στις αδειοδοτήσεις με αποτέλεσμα οι επενδυτές να πέφτουν σε «τείχος» γραφειοκρατίας.

Η δυσκολία συντονισμού των δράσεων λόγω της πολυδιάσπασης των αρμοδιοτήτων αλλά και οι εντός της κυβέρνησης κόντρες, έχουν αποτέλεσμα καθυστερήσεις και ακυρώσεις (Μανώλης 2016: 276). Το πρόβλημα του συντονισμού είναι εμφανέστερο στα μεσαία και κατώτερα στελέχη του κρατικού μηχανισμού, σε αυτά δηλαδή που εμπλέκονται στη φάση της πρακτικής υλοποίησης. Ενώ λοιπόν κάποιες υπηρεσίες προχωρούν σχετικά γρήγορα τις διαδικασίες, κάποιες άλλες, (πχ οι κατά τόπους Εφορείες Αρχαιοτήτων), λειτουργούν τυπολατρικά με χαρακτηριστική αργοπορία (Μανώλης 2016: 276). Από την άλλη πλευρά μπορούμε να ισχυριστούμε ότι η φοβική δράση των υπαλλήλων επιτείνεται από την ασάφεια και τις επικαλύψεις

¹⁵<https://energypress.gr/news/ayto-einai-business-plan-tis-mckinsey-gia-ti-dei-shedio-pyxida-me-39-dis-ependyseis-os-22>

των αρμοδιοτήτων, καθώς και από την έλλειψη των απαραίτητων θεσμικών μηχανισμών.

Έλλειψη θεσμών

Η χώρα δεν έχει ακόμα και σήμερα ολοκληρωμένο Κτηματολόγιο και Δασολόγιο καθώς και σύστημα ολοκληρωμένου χωροταξικού σχεδιασμού. Τα θεσμικά αυτά εργαλεία είναι βασικοί καταλύτες για την διάδοση επενδύσεων ΑΠΕ. Χωρίς τα συγκεκριμένα εργαλεία, μπορεί για παράδειγμα να γίνει ανάπτυξη ΑΠΕ χωρίς σε άκυρο σημείο πυροδοτώντας κοινωνικές αντιδράσεις σε τοπικό επίπεδο. (Μανώλης 2016, Παπαδημητρίου 2007).

Ελλιπής ενημέρωση κοινού

Για την ανάπτυξη των έργων ΑΠΕ παίζει πολύ σημαντικό ρόλο η αποδοχή από τις τοπικές κοινωνίες. Σε μια χώρα όπου ένα μεγάλο ποσοστό είναι ή συμπεριφέρονται σαν δικομανείς, οι επενδυτές σε ΑΠΕ δίνουν μεγάλη προσοχή στο πως θα «πλασάρουν» τα έργα ΑΠΕ στους κατά τόπους κατοίκους και δημοτικές αρχές. Είναι πολλά ταδειοδοτούμενα έργα που ακυρώθηκαν στην πράξη εξαιτίας των έντονων αντιδράσεων από κατοίκους και φορείς « (Μανώλης 2016: 285). Η έγκυρη και έγκαιρη ενημέρωση των τοπικών κοινωνιών αλλά και η ουσιαστική διαβούλευση, ανοίγουν το δρόμο προς την υλοποίηση της επένδυσης. Τον ίδιο ή και πιο σημαντικό ρόλο στην μετρίαση των κοινωνικών αντιδράσεων, παίζουν τα κίνητρα και τα αντισταθμιστικά οφέλη. (Μανώλης 2016: 285)

Στο Δήμο Καρύστου στη χωρική ενότητα της Νότιας Εύβοιας, συναντούμε την μεγαλύτερη παραγωγή αιολικής ενέργειας στη χώρα. Προσφέροντας πρόσφορο έδαφος για την ανάπτυξη αιολικών πάρκων, έγινε άμεσα στόχος από τις εταιρείες ανάπτυξης ΑΠΕ. Από τις πρώτες επενδύσεις ήταν και το πρώτο αιολικό πάρκο που κατασκεύασε η ΔΕΗ το 1990 στην περιοχή του Μαρμαρίου.

Αρχικά, η έναρξη έργων ΑΠΕ δεν προκάλεσε αντιδράσεις για αυτό το λόγο και εξελίχθηκε γοργά.. Όλοι οι εμπλεκόμενοι φορείς διακήρυτταν την πλεονεκτηματική θέση της νότιας Εύβοιας. Η αποδοχή των ΑΠΕ δεν ήρθε αυτόματα. Ένα καίριο ρόλο έπαιξαν τα οικονομικά κίνητρα και οι ανταποδοτικές ωφέλειες που έλαβαν οι τοπικοί δήμοι και κοινότητες (Μανώλης 2016: 286).

Η θέση της Εύβοιας δίπλα στην ενεργοβόρο Αττική καθώς και το ποιοτικό οικοσύστημά της με τους πολλούς και συνεχόμενους ανέμους (Μανώλης 2016: 287),

της δίνουν πλεονεκτική θέση (Μανώλης 2016: 287). Ξεκινώντας από τη δεκαετία του 1990 η κατασκευή ανεμογεννητριών όλο και αυξάνεται, ξεπερνώντας σήμερα τον αριθμό των 250. Συγκεκριμένα, η ιταλική Enel Green Power εγκατέστησε ένα από τα μεγαλύτερα πάρκα αιολικής ενέργειας στα Βαλκάνια με ισχύ 181,7 MW το οποίο και κόστισε πάνω από 300 εκατ. ευρώ. Ο στόχος είναι να παράγεται στην περιοχή το 25% της αιολικής ενέργειας της Ελλάδας (Μανώλης 2016: 288).

Όμως η ανέφελη συνυπαρξη επενδυτών και κατοίκων δεν κράτησε πολλά χρόνια. Στις αρχές του 2009, ξεκίνησαν έντονες αντιδράσεις εναντίον της επένδυσης της EnelGreenPower, με αποτέλεσμα τα τελευταία χρόνια το έργο να «σέρνεται». Οι διαμαρτυρίες προέρχονταν από διάφορα ζητήματα. Οι μεγαλύτερες αντιδράσεις προήλθαν από την έλλειψη Κτηματολογίου και το μη ξεκαθαρισμένο ιδιοκτησιακό καθεστώς που όπως προείπαμε είναι ένας από τους βασικούς ανασταλτικούς παράγοντες.

6.2. Η ηλιακή κοινωνική πολιτική στην Ελλάδα

Η GreenpeaceΕλλάδας (Γρηγορίου κ.α. 2019) παρουσίασε τελευταία ένα κοστολογημένο πρόγραμμα περιβαλλοντικής κοινωνικής πολιτικής ειδικά για την Ελλάδα. Συγκεκριμένα προβλέπει την αντικατάσταση του σημερινού κοινωνικού οικιακού τιμολογίου (ΚΟΤ) με ένα άλλο πρόγραμμα με έμφαση στην ηλιακή ενέργεια. Με αυτό τον τρόπο, σταδιακά, 340.000 ευάλωτα νοικοκυριά να μετατραπούν σε μικροπαραγωγούς ηλιακής ενέργειας αντί να καταναλώνουν σε πολύ χαμηλές τιμές ηλεκτρικό ρεύμα από τη ΔΕΗ. «Με αυτόν τον τρόπο τα νοικοκυριά θα αποκτήσουν την ενεργειακή ανεξαρτησία τους και θα βγουν από το καθεστώς της ακραίας ενεργειακής φτώχειας. Εξίσου σημαντικά, θα διασφαλιστεί η μετάβαση της ελληνικής οικονομίας στην καθαρή ενέργεια με όρους κοινωνικής δικαιοσύνης και η ενίσχυση των αρχών της ενεργειακής δημοκρατίας» (Γρηγορίου κ.α. 2019).

Στο πρόγραμμα προτείνεται η υλοποίηση δεκαετούς προγράμματος σταδιακής ένταξης 340.000 ευάλωτων νοικοκυριών, «με εκτιμώμενο μέσο ετήσιο κόστος υλοποίησης έως 45 εκατ. € ετησίως, κατά το οποίο τα νοικοκυριά: είτε αποκτούν δωρεάν το δικό τους οικιακό φωτοβολταϊκό σύστημα ισχύος 2kW, είτε αποκτούν δωρεάν μέρος αντίστοιχης ισχύος από ενεργειακή κοινότητα η οποία λειτουργεί φωτοβολταϊκό πάρκο για ενεργειακό συμψηφισμό» (Γρηγορίου κ.α. 2019). Σύμφωνα

με την πρόταση της Greenpeace(2019) το πρόγραμμα μπορεί να ξεκινήσει άμεσα σε πιλοτική μορφή, με αρχικό κόστος 6-13 εκατ. € για τον πρώτο χρόνο, ενώ αργότερα θα χρειαστεί χρηματοδότηση η οποία μπορεί να προκύψει είτε από ευρωπαϊκά κονδύλια είτε από χρεώσεις υπηρεσιών κοινής ωφέλειας στους λογαριασμούς των καταναλωτών, από όπου προέρχονται και τα χρήματα για το σημερινό ΚΟΤ.

Το κόστος του προγράμματος δεν θα επιβαρύνει περαιτέρω τους καταναλωτές ή τους φορολογουμένους, «αφού το κόστος υλοποίησής του είναι ίσο ή ακόμα και χαμηλότερο από το ετήσιο κόστος του σημερινού ΚΟΤ» (Γρηγορίου κ.α. 2019). Επιπλέον, η Greenpeace(2019) προτείνει το πρόγραμμα να υλοποιηθεί και με τη συμμετοχή των ΟΤΑ αλλά και των προμηθευτών ενέργειας.

Προβλεπόμενα οφέλη για κάθε νοικοκυριό ανά σενάριο:

Ισχύς 2kW	Οφέλη ανά νοικοκυριό
Συνολική ετήσια παραγωγή ενέργειας	2.750 - 3.100 kWh / έτος
Ποσοστό κάλυψης ετήσιων αναγκών ηλεκτρικής ενέργειας ανά νοικοκυριό	70-80%
Εκτιμώμενη μέση ετήσια εξοικονόμηση χρημάτων ανά νοικοκυριό (25ετία)	345-425€

Η αντιμετώπιση των κλιματικών αλλαγών και η Συμφωνία του Παρισιού για το κλίμα¹⁶ επιτάσσουν στροφή στον τρόπο με τον οποίο λειτουργούν οι οικονομίες και γρήγορη μετάβαση προς ένα μέλλον με 100% καθαρή ενέργεια. Με το προτεινόμενο πρόγραμμα η Ελλάδα έχει τη δυνατότητα να εφαρμόσει μία αποτελεσματική περιβαλλοντική κοινωνική πολιτική. Σύμφωνα με το Γρηγορίου κ.α. (2019) «οι επιδοτήσεις κατανάλωσης, όπως είναι το ΚΟΤ, ενισχύουν το σημερινό ενεργειακό σύστημα, το οποίο στηρίζεται στην καύση ορυκτών καυσίμων από μεγάλες ενεργειακές εταιρείες». Επιπλέον, τα ευάλωτα νοικοκυριά θα εξαρτώνται πάντα από ένα σύστημα συνεχόμενης παροχής βοήθειας. Αντίθετα, το πρόγραμμα της ηλιακής κοινωνικής πολιτικής επιδοτεί επενδύσεις καθαρής ενέργειας στα ίδια τα νοικοκυριά

¹⁶<https://www.consilium.europa.eu/media/36619/st12901-en18.pdf>

με αποτελέσματα: α) να ενισχυθεί ο ρόλος τους στην ενεργειακή μετάβαση, β) να μειώσει τη χρήση ορυκτών καυσίμων και γ) δημιουργήσει νέες θέσεις εργασίας.

Σύμφωνα με τους οικονομικούς υπολογισμούς των Γρηγορίου κ.α. (2019) το πρόγραμμα«θα δημιουργήσει ετησίως 440 – 6.580 θέσεις εργασίας στην ελληνική οικονομία». Παρόμοια προγράμματα ηλιακής κοινωνικής πολιτικής ήδη εφαρμόζονται εδώ και λίγα χρόνια σε άλλες χώρες (βλ. σ. 18-20). «Καθώς η ενεργειακή δημοκρατία δίνει στους πολίτες αυξανόμενο ρόλο στην παραγωγή ενέργειας, όλο και περισσότερα προγράμματα ηλιακής κοινωνικής πολιτικής αναμένεται να εφαρμοστούν στο εγγύς μέλλον σε όλο τον κόσμο» (Γρηγορίου κ.α. 2019). Το ηλιακό δυναμικότητα Ελλάδα το οποίο είναι το συγκριτικό πλεονέκτημα της οικονομίας της, έρχεται σε πλήρη αντίθεση με το έντονο πρόβλημα ενεργειακής φτώχειας που έχει ο μέσος πολίτης στη χώρα. Το Εθνικό Σχέδιο για την Ενέργεια και το Κλίμα¹⁷θα πρέπει να συμπεριλάβει την ηλιακή κοινωνική πολιτική ως μία από τις βασικότερες πολιτικές που ενισχύουν την κοινωνικά δίκαιη μετάβαση προς ένα καθαρό περιβάλλον.

Τα οφέλη από την ηλιακή κοινωνική πολιτική συμπεριλαμβάνονται στα συμπεράσματα του πονήματος της Greenpeace (2019) «

- Καταπολέμηση ενεργειακής φτώχειας και μόνιμη ενίσχυση εισοδήματος νοικοκυριών με μία και μοναδική παρέμβαση Τα νοικοκυριά βγαίνουν από το καθεστώς στήριξης και βρίσκουν την αξιοπρέπειά τους με μία και μόνο παρέμβαση. Επίσης, ταχρήματα των καταναλωτών και των φορολογούμενων πιάνουν τόπο και συμβάλλουν ενεργά στην προστασία του περιβάλλοντος.

- Ενεργειακή μετάβαση με όρους κοινωνικής δικαιοσύνης Το όραμα της κοινωνικά δίκαιης μετάβασης στην καθαρή ενέργεια μεταφράζεται σε δυναμική συμμετοχή των πολιτών – και των ασθενέστερων οικονομικά πολιτών – στην παραγωγική ανασυγκρότηση του ενεργειακού τομέα. Με ένα πρόγραμμα ηλιακής κοινωνικής πολιτικής διασφαλίζεται ότι ο εκδημοκρατισμός του ενεργειακού τομέα αφορά όλους, δηλαδή ότι ‘κανείς δεν θα μείνει πίσω’.

¹⁷<http://www.opengov.gr/minenv/wp-content/uploads/downloads/2019/11/%CE%95%CE%B8%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CF%8C-%CE%A3%CF%87%CE%AD%CE%B4%CE%B9%CE%BF-%CE%B3%CE%B9%CE%B1-%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CE%95%CE%BD%CE%AD%CF%81%CE%B3%CE%B5%CE%B9%CE%B1-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CF%84%CE%BF-%CE%9A%CE%BB%CE%AF%CE%BC%CE%B1-%CE%95%CE%A3%CE%95%CE%9A.pdf>

- Οριστική λύση για οφειλές νοικοκυριών προς ΔΕΗ. Ένα σημαντικό όφελος για την ΔΕΗ είναι ότι τα νοικοκυριά υποχρεούνται να υπαχθούν σε καθεστώς τακτοποίησης των οφειλών τους. Πρόκειται για μία ‘win-win’ περίπτωση, με τη μεν ΔΕΗ να διασφαλίζει την αποπληρωμή των οφειλών και τα δε νοικοκυριά να τις αποπληρώνουν με βιώσιμο τρόπο χάρη στη δωρεάν ηλιακή ενέργεια.

- Ενίσχυση εγχώριας οικονομίας και όχι εισαγόμενων ορυκτών καυσίμων. Το ηλιακό δυναμικό της χώρας αποτελεί συγκριτικό πλεονέκτημα για την ελληνική οικονομία, ενώ μπορεί να στηρίξει δεκάδες χιλιάδες θέσεις εργασίας. Ακόμα και αν η χώρα μας εισάγει όλα τα φωτοβολταϊκά πάνελ και τους μετατροπείς (inverters), η εγχώρια προστιθέμενη αξία ενός φωτοβολταϊκού μπορεί να φτάσει και το 60% της επένδυσης.

- Αποτελεσματική κλιματική πολιτική. Ένα φιλόδοξο πρόγραμμα θέτει στο επίκεντρο της κλιματικής πολιτικής εκατοντάδες χιλιάδες νοικοκυριά, τα οποία από παθητικοί καταναλωτές ορυκτών καυσίμων μετατρέπονται σε μικροπαραγωγούς καθαρής ενέργειας.

- Ενίσχυση ρόλου της ΔΕΗ στην ενεργειακή μετάβαση και τον εκδημοκρατισμό του ενεργειακού τομέα. Η ΔΕΗ πρέπει να αφήσει τα ορυκτά καύσιμα στο παρελθόν και να επικεντρωθεί στον τρόπο με τον οποίο θα εκμεταλλευτεί το πλούσιο ανανεώσιμο δυναμικό της. Να μεταβεί γρήγορα στη νέα εποχή με όρους κοινωνικής δικαιοσύνης και προασπιζόμενη τις αρχές της ενεργειακής δημοκρατίας.»

Σύνοψη κεφαλαίου 6

Στο τελευταίο κεφάλαιο της εργασίας επιχειρείται μια αποτύπωση της εφαρμογής πολιτικών σχετικά με το περιβάλλον, μέσα από την ανάπτυξη των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας και συγκεκριμένα μέσα από την περίπτωση αυτών στην νότια Εύβοια. Συνοψίζοντας, βλέπουμε ότι η ανάπτυξη αυτών των δράσεων ακολούθησε όλα τα χαρακτηριστικά, που αναφέραμε και στα προηγούμενα κεφάλαια, περί διοικητικής, πολιτικής, οικονομικής και κοινωνικής αδυναμίας. Η ανάπτυξή τους ήρθε αργά, διότι τα εμπόδια πολλαπλασιάζονταν παρά μειώνονταν.

Η περίπτωση βέβαια της νότιας Εύβοιας ακολούθησε διαφορετική πορεία από αυτήν την πορεία, που βλέπουμε στο σύνολο των περιβαλλοντικών πολιτικών στην Ελλάδα. Η αποδοχή των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας και συγκεκριμένα η δημιουργία των αιολικών πάρκων, βρήκε πρόσφορο έδαφος και κοινωνική και επιχειρηματική αποδοχή στην περιοχή. Ξένοι επιχειρηματικοί μηχανισμοί

προσαρμόστηκαν στην ελληνική πραγματικότητα, χρησιμοποιώντας τα θετικά της και αντιμετωπίζοντας τα αρνητικά αυτής. Βέβαια πίσω από το προσωπείο της περιβαλλοντικής ευαισθητοποίησης, υπήρχαν οικονομικά συμφέροντα. Δεν άργησε όμως όλη αυτή η προσπάθεια χρόνων να συγκρουστεί με την κουλτούρα της τοπικής κοινωνίας.

Επίσης στο κεφάλαιο αυτό αποτυπώνεται μια καινοτομία για την ελληνική περιβαλλοντική πολιτική, την οποία παρουσιάζει η Greenpeace και αφορά στην ηλιακή κοινωνική πολιτική. Μια δράση, η οποία δίνει έμφαση στην εκμετάλλευση της ηλιακής ενέργειας, προς όφελος των ευάλωτων νοικοκυριών. Σκοπός του είναι η αντιμετώπιση ενός νέου κοινωνικού φαινομένου, της ενεργειακής φτώχειας. Αναλύονται οι οικονομικές, κοινωνικές και περιβαλλοντικές διαστάσεις του ενγχειρήματος, δίνοντας έμφαση στα οφέλη που θα παραχθούν απ' αυτό.

Συμπεράσματα

Η συγκεκριμένη διπλωματική εργασία επιχείρησε, από τη μία πλευρά, να αξιολογήσει τον εξευρωπαϊσμό της εθνικής πολιτικής περιβάλλοντος και, από την άλλη, να διερευνήσει τους βασικούς συνδετικούς παράγοντες με την Κοινωνική Πολιτική.

Η συμμόρφωση με την νομοθεσία της ΕΕ και η σωστή υλοποίηση των κοινοτικών οδηγιών αποτελούν τις βασικές προϋποθέσεις για τον εξευρωπαϊσμό της περιβαλλοντικής πολιτικής, καθώς μεταβάλουν τους πολιτικούς, διοικητικούς και κοινωνικούς θεσμούς καθώς και τις αντιλήψεις και προτιμήσεις των κυβερνώντων. Συμπερασματικά αναφέρουμε ότι όσο πιο ποιοτική είναι η περιβαλλοντική διακυβέρνηση τόσο πιο αποτελεσματική είναι προστασία του περιβάλλοντος. Η περιβαλλοντική διακυβέρνηση δεν μπορεί να επιτευχθεί σωστά χωρίς την εγκαθίδρυση και σωστή λειτουργία των απαραίτητων θεσμικών μηχανισμών, την αύξηση της διοικητικής ικανότητας και την αντίληψη που δίνει βάρος στο επιχειρηματικό συμφέρον σε βάρος του περιβάλλοντος.

Η εθνική πολιτική περιβάλλοντος βρίσκεται σε διελκυστίνδα. Στο ένα άκρο υπάρχει η πίεση της Ευρωπαϊκής Ένωσης, που στηρίζεται τόσο σε μέσα εξαναγκασμού αλλά και σε σύγχρονα εργαλεία συμμόρφωσης, ενώ, στο άλλο άκρο υπάρχει εσωτερική αντίσταση στις μεταβολές που οι εκ της ΕΕ οδηγίες επιβάλλουν. Με μία φράση θα

λέγαμε ότι στόχος της ΕΕ είναι η καθολική εφαρμογή συγκεκριμένων κανόνων από όλα τα κράτη-μέλη ανεξαιρέτως και όχι η εισαγωγή εξαιρέσεων και ειδικών κανόνων ανάλογα με το κράτος.

Οι σφοδρότερες αντιδράσεις προέρχονται από κυβερνήτες που επιδιώκουν τη διατήρηση των τα προσωπικών και παραταξιακών τους συμφέροντων καθώς και ιδιοκτησιών τους. Συνεπώς, διαφαίνεται μια μόνιμη αντίθεση «ανάμεσα σε υπερεθνικούς κανόνες και εθνικούς περιορισμούς» (Μανώλης 2016). Όσο απέχουν μεταξύ τους, τόσο πιο σφοδρές είναι οι αντιδράσεις. Όσο οι κοινοτικές οδηγίες ανατρέπουν να καθιερωμένα συντεχνιακά συμφέροντα και τις παγιωμένες αντιλήψεις κυβερνήτων και μη, τόσο μεγαλύτερη αντίσταση υπάρχει στην αφομοίωσή τους.

Οι έλληνες κυβερνήτες χρησιμοποίησαν τη στρατηγική της «διγλωσσίας» προκειμένου να μπορέσουν να σταθούν μέσα στην προαναφερθείσα διελκυστίνδα, λαμβάνοντας υπόψη τόσο το οικονομικό και ηθικό κόστος που συνεπάγεται η μη συμμόρφωση στις κοινοτικές οδηγίες, όσο και το πολιτικό κυρίως κόστος που προκύπτει κάθε φορά που επιχειρούνται μεταρρυθμίσεις. Συνήθως κάνουν μικρές, ακίνδυνες θα λέγαμε τομές, με σκοπό και να αποφύγουν τα ευρωπαϊκά πρόστιμα αλλά και να μην ξεσηκώσουν πολιτική θύελλα. Επιλέγουν τη δημιουργία κάποιου είδους «μιανδύα» ώστε να παραλλάξουν ελαφρώς τους κοινοτικούς κανόνες ώστε να ελαχιστοποιήσουν τις εσωτερικές αντιστάσεις. Όμως με αυτό τον τρόπο, το νομοθετικό πλαίσιο διαστρεβλώνεται κρατώντας τους τύπους και όχι την ουσία.

Έχοντας και την εμπειρία των τελευταίων χρόνων που κυριάρχησε η οικονομική κρίση και η μνημονιακή πολιτική, παρατηρούμε ότι έχουν προκύψει μεγάλες αλλαγές στον τρόπο άσκησης εθνικής πολιτικής περιβάλλοντος με αυστηροποίηση των ρυθμίσεων αλλά και απελευθέρωση των ΑΠΕ ελαστικοποιώντας το πλαίσιο των ΜΠΕ. Έτσι η ελληνική κυβέρνηση ήταν μέχρι πρότινος δεσμευμένη και στο αποτέλεσμα αλλά και στον τρόπο επίτευξής του, σε αντίθεση με τις λοιπές ευρωπαϊκές κυβερνήσεις στον τομέα του περιβάλλοντος.

Τέλος, σύμφωνα με τη μελέτη μας καθίσταται σαφές ότι η καθιερωμένη αντίληψη που θέλει την προστασία του περιβάλλοντος ως βασικό εμπόδιο για την ανάπτυξη να μην έχει βάσεις στην πραγματικότητα. Επίσης δεν στέκει η αντίληψη ότι κάθε θεσμική αλλαγή βελτιώνει το επενδυτικό κλίμα αλλά είναι εναντίον του περιβάλλοντος. Με τον τρόπο που λειτουργούν τα πράγματα στην Ελλάδα, το κλίμα είναι εναντίον και του περιβάλλοντος και των επενδύσεων. Φάνηκε από την έρευνά

μας ότι οι προσπάθειες για την αποκατάσταση της ανταγωνιστικότητας της εθνικής οικονομίας και τη βελτίωση του επενδυτικού περιβάλλοντος, δεν φαίνεται να στρέφονται εναντίον του φυσικού περιβάλλοντος.

Ο εξωτερικός εξαναγκασμός που ασκήθηκε μέσω της μνημονιακής πολιτικής, απαίτησε από την Ελλάδα την ολοκλήρωση του Κτηματολογίου και του Δασολογίου, τα οποία όπως αναφέραμε παραπάνω είναι κορυφαία θεσμικά εργαλεία. Είναι αδιαμφισβήτητο τα θεσμικά αυτά εργαλεία συμβάλλουν στην ανάπτυξη αλλά στην προστασία του περιβάλλοντος συνολικά. Επίσης, η επιχειρούμενη μείωση της γραφειοκρατίας, η εισαγωγή νέων τεχνολογιών και η συστηματοποίηση της νομοθεσίας σε κώδικες θα ευνοήσουν σαφέστατα το δίπολο οικονομία-περιβάλλον. Οι αλληλοεπικαλύψεις αρμοδιοτήτων και οι γραφειοκρατικές διαδικασίες παρήγαγαν αντίθετα αποτελέσματα από τον σκοπό τους. Η έρευνα έδειξε ότι δημιουργούσαν ένα περιβάλλον ευνοϊκό για παραβιάσεις, αυθαιρεσίες, διαπλοκή και διαφθορά σε βάρος πάντα του περιβάλλοντος.

Τέλος, από την έρευνα διαφάνηκε ένα κίνημα από διάφορους φορείς ως προς την κοινωνική περιβαλλοντική πολιτική, το οποίο αναπτύχθηκε στο εξωτερικό και σταδιακά λαμβάνει σάρκα και οστά στην Ελλάδα. Λαμβάνοντας ερεθίσματα από εφαρμογές σε άλλες χώρες, φορείς και πολίτες καταθέτουν και εφαρμόζουν κοινωνικές περιβαλλοντικές πολιτικές οι οποίες είναι κοστολογημένες και μπορούν να έχουν πρακτική εφαρμογή σε οικονομία κλίμακας. Η Ελλάδα που βγαίνει από τη λαίλαπα των μνημονίων πρέπει πάσει θυσία να εκμεταλλευτεί τα συγκριτικά πλεονεκτήματα της οικονομίας της. Ένα από αυτά καταδείχτηκε ότι είναι οι ΑΠΕ. Χωρίς όμως τη συμμετοχή της κοινωνίας οι ΑΠΕ δεν επεκτείνονται γρήγορα, μεγεθύνοντας την οικονομία με γοργούς ρυθμούς.

Βιβλιογραφία

Βινιέρης Δ., (2013). Ευρωπαϊκή Κοινωνική Πολιτική και Κοινωνικά Δικαιώματα, εκδ. Τόπος, σ. 191, 245, 250, 361, 362,

Γιαννακούρου, Γ. (2009). Η Ευρωπαϊκή πολιτική για το περιβάλλον και η Ελληνική Δημόσια Διοίκηση, στο: Πασσάς, Α., Τσέκος, Θ. (επιμ.), Εθνική Διοίκηση και Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση. Αθήνα: Παπαζήσης, 341 – 367.

Γιομπρέ-Δημητρίου, Α., Καπιτσίνια, Ε. (2009). Η ενσωμάτωση του κοινοτικούδικαίου στην εσωτερική έννομη τάξη. Νομικές και διοικητικές διαστάσεις, στο:Πασσάς, Α., 393 Τσέκος, Θ. (επιμ.), Εθνική Διοίκηση και Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση:Η ελληνική εμπειρία. Αθήνα: Παπαζήση, 199 – 234.

Γρηγορίου Τ., Ιμπραήμ Δ., Ψωμάς Σ., (2019). Η ηλιακή κοινωνική πολιτική στην Ελλάδα, Μια πρόταση για ένα πράσινο κοινωνικό τιμολόγιο, Greenpeace

Δελλής, Γ. (1998). Κοινοτικό δίκαιο περιβάλλοντος: Οι διαστάσεις της προστασίας του περιβάλλοντος στην κοινοτική έννομη τάξη. Αθήνα – Κομοτηνή: Σάκκουλας.

Διαμαντούρος, Ν. (1997). Ελληνική πολιτική και κοινωνία στη δεκαετία του '90, στο: Allison, G.T., Νικολαΐδη, Κ. (επιμ.), Το ελληνικό παράδοξο: Υπόσχεση και Επίδοση. (Μαχαιρά-Οντόνι, Ε., μετάφ.). Αθήνα: Παπαζήση, 55 – 77.

Δούση, Ε. (2001). Η κοινοτική πολιτική περιβάλλοντος και η επίδραση της στην περίπτωση της Ελλάδας. Αθήνα: Παπαζήση.

Ιορδάνογλου, Χ.Ι. (2013). Κράτος και ομάδες συμφερόντων. Μια κριτική της παραδεδεγμένης σοφίας. 2η έκδοση, Αθήνα: Πόλις.

Καζάκος, Π. (1999). Ο Εξευρωπαϊσμός της Δημόσιας Πολιτικής: η Εθνική Περιβαλλοντική Πολιτική ανάμεσα σε Εσωτερικούς Παράγοντες και Υπερεθνικές Δεσμεύσεις, Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης 13, 83 – 122.

ΚΕΠΕ(1976). Το Περιβάλλον: Έκθεση της ομάδας εργασίας: Πρόγραμμα Αναπτύξεως 1976-80. Αθήνα.

Κουταλάκης, Χ. (2006). Κράτος, Κοινωνία των Πολιτών και Συμφέροντα: Σύγκρουση, Διαπραγμάτευση και Συμμετοχή σε νέες Μορφές Περιβαλλοντικής Διακυβέρνησης, Νόμος και Φύση, διαθέσιμο στο:

<http://www.nomosphysis.org.gr/articles.php?artid=2619&lang=1&catid=1>

Κουταλάκης, Χ. (2012). Γιατί δεν εφαρμόζονται οι νόμοι; Θεωρία και πρακτική της περιβαλλοντικής συμμόρφωσης στην Ελλάδα. Αθήνα: Gutenberg.

Kramer, L., Παλαιολόγου, Ν. (1992). Η Συνθήκη ΕΟΚ και η Προστασία του Περιβάλλοντος. Αθήνα – Κομοτηνή: Αντ. Σάκκουλας.

Κρεμλής, Γ. (2007). Οι περιβαλλοντικές παραβιάσεις της Ελλάδας στη νομολογία του ΔΕΚ, στο: Γιαννακούρου, Γ., Κρεμλής, Γ., Σιούτη, Γλ. (επιμ.), Η Εφαρμογή του Κοινοτικού Δικαίου Περιβάλλοντος στην Ελλάδα: 1981 – 2006. Αθήνα – Κομοτηνή:Σάκκουλας, 115 - 136.

Λάβδας, Κ., Μενδρινού, Μ., Χατζηγιάννη, Ε. (2006). Παραγωγή πολιτικής και ομάδες συμφερόντων στην Ευρωπαϊκή Ένωση, στο: Στεφάνου, Κ., Φατούρος, Α., Χριστοδουλίδης, Θ. (επιμ.), Εισαγωγή στις ευρωπαϊκές σπουδές: Ενοποιητική δυναμική, δικαιοταξία – διακυβέρνηση. (Τόμος 1), Αθήνα: Σιδέρης, 627 – 657.

Λαδής, Σ. (2007). Εξευρωπαϊσμός και αλλαγές δημόσιων πολιτικών: Η περίπτωση της ελληνικής περιβαλλοντικής πολιτικής, Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης 29, 40-60.

Μανώλης, Γ., (2016). Η Επιρροή της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ) στην Εθνική Πολιτική Περιβάλλοντος: Θεσμικοί Μετασχηματισμοί, Διοικητικές Επιπτώσεις και Έλλειμμα Εφαρμογής, Διδακτορική Διατριβή, ΕΚΠΑ.

Μαριά, Ε.Α. (2007). Κοινοτικές και εθνικές ρυθμίσεις για τις Ανανεώσιμες Πηγές Ενέργειας: οι προκλήσεις και τα διλήμματα, στο: Γιαννακούρου, Γ., Κρεμλής, Γ., Σιούτη, Γλ. (επιμ.), Η Εφαρμογή του Κοινοτικού Δικαίου Περιβάλλοντος στην Ελλάδα, 1981 – 2006. Αθήνα - Κομοτηνή: Αντ. Σάκκουλας, 305 – 337.

Παπαδημητρίου, Γ. (1994). Η διείδυση του κοινοτικού δικαίου περιβάλλοντος στην Ελλάδα. Αθήνα: Σάκκουλας.

Παπαδημητρίου, Γ. (2007). Οι Ανανεώσιμες Πηγές Ενέργειας στην Ελλάδα, Νόμος και Φύση, Απρίλιος 2007, διαθέσιμο στο:

<http://www.nomosphysis.org.gr/articles.php?artid=2810&lang=1&catid=1>

Πελαγίδης, Θ. (2005). Οι Βίκινγκς στην Ελλάδα: Προσοδοθήρες εναντίον ευρύτερου συμφέροντος, στο: Πελαγίδης, Θ. (επιμ.), Η Εμπλοκή των Μεταρρυθμίσεων στην Ελλάδα. Μια αποτίμηση του εκσυγχρονισμού. Αθήνα: Κέντρο Θεσμικών Μεταρρυθμίσεων/Παπαζήση, 109 – 171.

Ράμφοι, Σ. (2012). TimeOut: Η ελληνική αίσθηση του χρόνου. Αθήνα: Αρμός.

Ράντος, Α. (1994). Οι αρχές που διέπουν το κοινοτικό δίκαιο περιβάλλοντος, στο: Παπαδημητρίου, Γ. (επιμ.), Η διεύθυνση του κοινοτικού δικαίου περιβάλλοντος στην Ελλάδα. Αθήνα: Σάκκουλας, 53 – 64.

Ράντος, Α. (2007). Η επιρροή του Ευρωπαϊκού δικαίου στο Ελληνικό δίκαιο του περιβάλλοντος, στο: Γιαννακούρου, Γ., Κρεμλής, Γ., Σιούτη, Γλ. (επιμ.), Η Εφαρμογή του Κοινοτικού Δικαίου Περιβάλλοντος στην Ελλάδα, 1981 – 2006. Αθήνα - Κομοτηνή: Αντ. Σάκκουλας, 89 – 102.

Σμπώκος, Γ.Χ. (2011). Εφαρμογές μέτρων περιβαλλοντικής προστασίας: Κρατική ρύθμιση και αυτορρύθμιση. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.

Σπανού, Κ. (1995). Δημόσια Διοίκηση και Περιβάλλον: Η Ελληνική Εμπειρία, στο: Σκούρτος, Μ.Σ., Σοφούλης, Κ.Μ. (επιμ.), Η Περιβαλλοντική Πολιτική στην Ελλάδα. Αθήνα: Τυπωθήτω – Δαρδανός, 115 – 175.

Σπανού, Κ. (2001). Ελληνική Διοίκηση και Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση. Αθήνα: Παπαζήση.

Τσάλτας, Γ., Πλατιάς, Χ. (2010). Ευρωπαϊκή Ένωση και Περιβάλλον: Ανατομία μίας κοινής ευρωπαϊκής πολιτικής. Αθήνα: Σιδέρη.

Τσέκος, Θ. (2009). Ευρωπαϊκοί ρυθμοί και Ελληνικοί τρόποι: Η (αβέβαιη) ελληνική πορεία προς τον (ασαφή) ευρωπαϊκό διοικητικό χώρο, στο: Πασσάς, Α., Τσέκος, Θ. (επιμ.), Εθνική Διοίκηση και Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση: Η ελληνική εμπειρία. Αθήνα: Παπαζήση, 93 – 142.

Φορτσάκης, Θ. (2009). Δίκαιο της Ενέργειας. Αθήνα – Κομοτηνή: Αντ. Ν. Σάκκουλα.

Bjornskov, C. (2006). The Multiple Facets of Social Capital, *European Journal of Political Economy* 22, 22-40.

Boerzel, T.A. (1999). Towards Convergence in Europe? Institutional Adaptation to Europeanization in German and Spain, *Journal of Common Market Studies*, 37(4), 573–596.

Boerzel, T.A. (2003). Shaping and Taking EU Policies: Member States Responses to Europeanization, Queen's Papers on Europeanization.

Boerzel, T.A. (2005). Pace – setting, Foot – dragging and Fence – sitting: member state responses to Europeanization, στο: Jordan, A. (επιμ.), Environmental Policy in the European Union, London: Earthscan.

Caporaso, J. (2008). The three worlds of regional integration theory, στο: Graziano, P., Vink, M. (επιμ.), Europeanization: New Research Agendas. New York: Palgrave Macmillan, 23 – 34.

Close, D.H. (1998). Environmental NGOs in Greece: The Acheloos campaign as a case study of their influence, Environmental Politics, 7(2), 55 – 77.

Commission of the European Communities (1993). Tenth Annual Report on the Monitoring of the Application of Community Law (1992). COM (1993), 320 final.

Commission of the European Communities (1999). Communication from the Commission: Europe's Environment: What directions for the future? The Global Assessment of the European Community Programme of Policy and Action in relation to the environment and sustainable development, 'Towards Sustainability'. COM(1999), 543 final.

Coleman, J.S. (1988). Social capital in the creation of human capital, The American Journal of Sociology, 94, 95 – 120.

Cowles, M.G., Caporaso, J., Risse, T. (επιμ.), (2001). Transforming Europe: Europeanization and Domestic Change. Ithaca: Cornell University Press.

Daly, M. (2008), "Whither EU Social Policy? An Account and Assessment of Developments in the Lisbon Social Inclusion Process", Journal of Social Policy, τόμ. 37 (1), σελ. 1-19.

Dimitrakopoulos, D.G. (2008). The power of the centre: central governments and the macro-implementation of EU public policy. Manchester: Manchester University Press.

Exadaktylos, T., Zahariadis, N. (2012). Policy implementation and political trust: Greece in the age of austerity, GreeSE Paper 65, Hellenic Observatory Papers on Greece and Southeast Europe, LSE. Διαθέσιμο στο:

<http://www.lse.ac.uk/europeanInstitute/research/hellenicObservatory/CMS%20pdf/Publications/GreeSE/GreeSE-No65.pdf>

Featherstone, K., Radaelli, C. (2003). A conversant research agenda, στο: Featherstone, K., Radaelli, C. (επιμ.), *The Politics of Europeanization*. Oxford: Oxford University Press, 331 – 341.

Featherstone, K., Παπαδημητρίου, Δ. (2010). *Τά Όρια του Εξευρωπαϊσμού. Δημόσια πολιτική και μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα*. (Μπαμιατζόγλου, Ξ., Μετάφ.). Αθήνα: Εκδόσεις Οκτώ. (Το πρωτότυπο δημοσιεύτηκε το 2008).

Fukuyama, F. (1995). *Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity*. New York: Free Press.

Fukuyama, F. (2001). Social Capital, Civil Society and Development, *Third World Quarterly*, 22(1), 7 – 20.

Giannakourou, G. (2004). The Implementation of EU Environmental Policy in Greece: Europeanization and Mechanisms of Change, στο: Dimitrakopoulos, D., Passas, A. (επιμ.), *Greece in the European Union*. London: Routledge.

Giuliani, M. (2003). Europeanization in Comparative Perspective: Institutional Fit and National Adaptation, στο: Featherstone, K., Radaelli, C. (επιμ.), *The Politics of Europeanization*. Oxford: Oxford University Press, 134 – 155.

Haverland, M. (2008). *Methodology*, στο: Graziano, P., Vink, M. (επιμ.), *Europeanization: New Research Agendas*. New York: Palgrave Macmillan, 59 – 70.

Heinelt, H., Malek, T., Staack, N., Toller, A. (2001). Environmental Policy: the European Union and a paradigm shift, στο: Heinelt, H., Malek, T., Smith, R., Toller, A. (επιμ.), *European Union Environment Policy and New Forms of Governance. A study of the implementation of the environmental impact assessment directive and the eco-management and audit scheme regulation in three member states*. Aldershot – Burlington – Singapore – Sydney: Ashgate, 1 – 32.

Heritier, A. (1995). ‘Leaders’ and ‘Laggards’ in European clean air policy, στο: van Waarden, F., Unger, B. (επιμ.), *Convergence or Diversity? Internationalization and Economic Policy Response*. Avebury: Aldershot, 278 – 305.

Heritier, A., Knill, C. (2001). Differential responses to European policies: A comparison, στο: Heritier, A., Kerwer, D., Knill, C., Lehmkuhl, D., Teutsch, M., Douillet, A-C. (επιμ.), *Differential Europe: The European Union Impact on National Policy Making*. Lanham, Boulder, New York and Oxford: Rowman and Littlefield, 257 – 294.

Inglehart, R., Basanez, M., Moreno, A.M. (1998). *Human values and beliefs: A cross-cultural sourcebook. Political, religious, sexual and economic norms in 43 societies. Findings from the 1990 – 1993 World Values Survey*. Ann Arbor: University of Michigan Press.

Jones, N., Sophoulis, C.M., Iosifides, T., Botetzagias, I., Evangelinos, K. (2009). The influence of social capital on environmental policy instruments, *Environmental Politics*, 18(4), 595 – 611.

Jordan, A., Liefferink, D. (2002). *The Europeanization of national environmental policy: A comparative analysis*, GAP: Working Paper Series 14.

Kaeding, M. (2006). Determinants of transposition delay in the European Union, *Journal of Public Policy*, 26(3), 229 – 253.

Knill, C. (1998). *European Policies: The Impact of National Administrative Traditions*, *Journal of Public Policy*, 18(1), 1 – 28.

Knill, C., Lehmkuhl, D. (2002). The national impact of European Union regulatory policy: Three Europeanization Mechanisms, *European Journal of Political Research*, 41(2), 255-280.

Koutalakis, C. (2004). *Environmental Compliance in Italy and Greece. The role of non-state actors*, *Environmental Politics*, 13(4), 755 – 775.

Ladrech, R. (1994). *Europeanization of Domestic Politics and Institutions: The case of France*, *Journal of Common Market Studies*, 32(1), 69-88.

Lekakis, J. (2000). *Environmental policy-making in Greece: Examining the interaction of bureaucratic and academic cultures*, *Journal of Environmental Policy & Planning* 2, 69 – 86.

Lekakis, J., Kousis, M. (2001). *Demand for and supply of environmental quality in the environmental Kuznets curve hypothesis*, *Applied Economic Letters* 8, 169-172.

- March, J., Olsen, J. (1998). The Institutional Dynamics of International Political Orders, *International Organization*, 52(4), 943 – 969.
- Nugent, N. (1999). *The Government and Politics of the European Union*. 2 η έκδοση, London: Palgrave Macmillan.
- Ostrom, E., Walker, J. (επιμ.) (2003). *Trust and Reciprocity: Interdisciplinary lessons for experimental research*. New York: Russell Sage.
- Paldam, M. (2000). Social capital: One or many? Definition and measurement, *Journal of Economic Surveys*, 14(5), 629 – 653.
- Putnam, R. D. (1993). *Making democracy work: civic traditions in modern Italy*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Pridham, G., Verney, S., Konstadakopoulos, D. (1995). Environmental Policy in Greece: Evolution, Structures and Process, *Environmental Politics*, 4(2), 244 – 270.
- Pridham, G. (1996). Environmental policies and problems of European legislation in Southern Europe, *South European Society & Politics*, 1(1), 47 – 73.
- Radaelli, C. (2003). The Europeanization of Public Policy, στο: Featherstone, K., Radaelli, C. (επιμ.), *The Politics of Europeanization*. Oxford: Oxford University Press, 27 – 56.
- Radaelli, C., Pasquier, R. (2008). Conceptual issues, στο: Graziano, P., Vink, M. (επιμ.), *Europeanization: New Research Agendas*. New York: Palgrave Macmillan, 35 – 45.
- Rodriguez, L.C., Pascual, U. (2004). Land clearance and social capital in mountain agro-ecosystems: The case of Opuntia Scrubland in Ayacucho, Peru, *Ecological Economics*, 243 – 252.
- Sotiropoulos, D.A. (2004). Southern European Public Bureaucracies in Comparative Perspective, *West European Politics*, 27(3), 405-462.
- Sotiropoulos, D.A. (2004). *Formal Weakness and Informal Strength: Civil Society in Contemporary Greece*, Discussion Paper 16, The Hellenic Observatory, London School of Economics and Political Science, London.
- Διαθέσιμο στο: <http://eprints.lse.ac.uk/5683/1/sotiropoulos16.pdf>

Thomson, R., Hosli, M. (2006). Who has power in the EU? The Commission, Council and Parliament in legislative decision – making, *Journal of Common Market Studies*, 44 (2), 391 – 417.

Tsinisizelis, M. (1996). Greece, στο: Wessels, W., Rometsch, D. (επιμ.), *The EU and the member states: Towards institutional fusion?*, Manchester: Manchester University Press, 216 - 252.

Vink, M., Graziano, P. (2008). Challenges of a new research agenda, στο: Graziano, P., Vink, M. (επιμ.), *Europeanization: New Research Agendas*. New York: PalgraveMacmillan, 3 – 20.

Vlassopoulou, C.A. (1991). *La Politique de L' Environment: Le Cas de la Pollution Atmospherique a Athenes*. University of Picardie: thesis.

Weale, A., Pridham, G., Williams, A., Porter, M. (1996). Comparative and International Administration: Environmental Administration in six European States: Secular Convergence or National Distinctiveness?, *Public Administration* 74, 255 – 274.

Ιστοσελίδες

<http://www.lowincomesolar.org/best-practices/multi-family-california/>

<http://www.lowincomesolar.org/dha-community-solar-project-keeps-housing-affordable/>

<http://www.lowincomesolar.org/best-practices/community-solar-colorado/>

<https://www.colorado.gov/pacific/sites/default/files/atoms/files/CEO%20Grant%20to%20GRID%20Alternatives%20for%20Low-income%20Solar%20Project.pdf>

<https://doee.dc.gov/solarforall>

<https://doee.dc.gov/node/1220306>

<https://energy.nsw.gov.au/trial-deliver-power-bill-relief-low-income-households>

<https://www.greenpeace.org/greece/>

[https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/RECAI-45-September-15-LR/\\$FILE/RECAI_45_Sept_15_LR.pdf](https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/RECAI-45-September-15-LR/$FILE/RECAI_45_Sept_15_LR.pdf)

[https://rosalux.gr/sites/default/files/energeiaki dimokratia - roza loyxeypoyrgk.pdf](https://rosalux.gr/sites/default/files/energeiaki_dimokratia_-_roza_loyxeypoyrgk.pdf)

<https://www.wwf.gr/sustainable-economy/clean-energy/ape>

<https://www.consilium.europa.eu/media/36619/st12901-en18.pdf>

<http://www.opengov.gr/minenv/wp->

[content/uploads/downloads/2019/11/%CE%95%CE%B8%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CF%8C-](http://www.opengov.gr/minenv/wp-content/uploads/downloads/2019/11/%CE%95%CE%B8%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CF%8C-)

[%CE%A3%CF%87%CE%AD%CE%B4%CE%B9%CE%BF-%CE%B3%CE%B9%CE%B1-](http://www.opengov.gr/minenv/wp-content/uploads/downloads/2019/11/%CE%95%CE%B8%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CF%8C-%CE%A3%CF%87%CE%AD%CE%B4%CE%B9%CE%BF-%CE%B3%CE%B9%CE%B1-)

[%CF%84%CE%B7%CE%BD-](http://www.opengov.gr/minenv/wp-content/uploads/downloads/2019/11/%CE%95%CE%B8%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CF%8C-%CE%A3%CF%87%CE%AD%CE%B4%CE%B9%CE%BF-%CE%B3%CE%B9%CE%B1-%CF%84%CE%B7%CE%BD-)

[%CE%95%CE%BD%CE%AD%CF%81%CE%B3%CE%B5%CE%B9%CE%B1-](http://www.opengov.gr/minenv/wp-content/uploads/downloads/2019/11/%CE%95%CE%B8%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CF%8C-%CE%A3%CF%87%CE%AD%CE%B4%CE%B9%CE%BF-%CE%B3%CE%B9%CE%B1-)

[%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CF%84%CE%BF-%CE%9A%CE%BB%CE%AF%CE%BC%CE%B1-](http://www.opengov.gr/minenv/wp-content/uploads/downloads/2019/11/%CE%95%CE%B8%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CF%8C-%CE%A3%CF%87%CE%AD%CE%B4%CE%B9%CE%BF-%CE%B3%CE%B9%CE%B1-%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CE%9A%CE%BB%CE%AF%CE%BC%CE%B1-)

[%CE%95%CE%A3%CE%95%CE%9A.pdf](http://www.opengov.gr/minenv/wp-content/uploads/downloads/2019/11/%CE%95%CE%B8%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CF%8C-%CE%A3%CF%87%CE%AD%CE%B4%CE%B9%CE%BF-%CE%B3%CE%B9%CE%B1-%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CE%9A%CE%BB%CE%AF%CE%BC%CE%B1-%CE%95%CE%A3%CE%95%CE%9A.pdf)